

Vald ja sotsiaaltöö

Elukoha valik on inimese elus üks otsustavamaid valikuid. Enamasti teeb ta selle tähtsa otsuse traditsioonidest lähtuvalt, kuid järjest enam ka teadlikult. Sageli lähtutakse sellest, kas antud piirkonnas pakutakse tema vajadusi rahuldavaid teenuseid, kas on võimalik leida sobivat töökohta, kas lastele on loodud arengut soodustavad kasvutingimused, meeldiv elukeskkond.

Üle kümne aasta tagasi, kui Eestis hakati üles ehitama omavalitsusi, olid selleks enim valmis linnad. Maal, kus seni sotsiaaltöö ülesandeid täitsid kolhoosid, sovhoosid, ametiühingud ja teised organisatsioonid, tuli omavalitsustel alles hakata korraldama sotsiaalteenuste süsteemi. Uue süsteemiga tuli kohaliku elu korraldamine ja selle eest vastutamine vallale lähemale. Sageli ei jätkunud siis ega jätku tänagi raha, millega seda tööd teha. Arvan, et ka praegu ei ole omavalitsustele pandud kohustused ja nende täitmiseks eraldatud raha tasakaalus.

Sotsiaalstruktuuride ülesehitamine ja teenuste osutamine on toimunud suuresti pere printsiibil. On ju igas perekonnas neid, kes veel ei suuda, ja ka neid, kes enam ei jõua ise toime tulla. Üldiselt peaks perekond suutma ise ühiskonnas hakkama saada.

Omavalitsus ja riik peavad pakkuma sotsiaalset turvalisust kõigile oma kodanikele sünnist surmani, kuigi vähetähtsaks ei saa pidada ka inimese enda rolli selles. Kui aga siiski tekib põhjendatud vajadus sotsiaalteenuste järele, peavad need vastama ühiskonnas tunnustatud väärtustele ja võimaldama inimesel tunda end ühiskonna täisväärtusliku liikmena.

Täna oleme olukorras, kus kõiki sotsiaalteenuseid pole majanduslikult mõttekas, aga teinekord ka võimalik osutada ühel omavalitsusel. Sellisel juhul jääb üle neid kas osta või teha koostööd naabritega.

Üheks omavalitsuste koostööpartneriks on tõusmas kolmas sektor, mille olemasolu võimaldab kiiremini jõuda abivajajateni ning kaasata üha rohkem inimesi. Mida enam me õpetame inimesi märkama hädasolijat enda kõrval, seda suuremal arvul saame neid ka aidata, seda tervemad on inimsuhted kogukonnas.

Sotsiaalne turvatunne ergutab inimesi andma omalt poolt kogukonna ellu suuremat panust, mis aga on üleüldise edu ja arengu alus. Ja sotsiaalse turvatunde tagamisel on raske üle hinnata kohaliku omavalitsuse rolli.

Kuno Erkmann

Paikuse vallavanem

Uus ravikindlustuse seadus jõustus 1. oktoobrist

Anne Osvet

Eesti Haigekassa avalike suhete juht

Eesti ravikindlustus on solidaarsuskindlustus ja järgib solidaarsuse põhimõtet: haigestumise korral ei sõltu raviteenuse maksumus, mille haigekassa tasub, konkreetse inimese eest tasutud sotsiaalmaksu suuruselt. Töötava elanikkonna eest makstud sotsiaalmaksust tasub haigekassa ka nendele inimestele osutatud raviteenuste eest, kellel töiseid sissetulekuid ei ole.

Töötaja kindlustuskaitse

Uus seadus sätestab täpsemini ravikindlustuse kindlustuskaitse tekkimise, peatumise ja lõppemise ning kehtestab ka vastutuse dokumentide esitamata jätmise eest. Pikema kui 1-kuulise tähtajaga või määramata ajaks sõlmitud töölepingu alusel töötav isik saab ravikindlustuse kindlustuskaitse 14 päeva möödumisel tööle asumisest tingimisel, et tööandja esitab nõutavad dokumendid haigekassale 7 päeva jooksul alates tööle asumisest. Kui tööandja esitab dokumendid hiljem, siis algab töötaja ravikindlustus 10 päeva möödumisel ravikindlustuse andmekogusse kindlustuskaitse tekkimise kande tegemisest. Kande peab haigekassa tegema 5 päeva jooksul. Kui tööandja esitab dokumendid ajal, kui töötajal on kehtiv kindlustuskaitse olemas, siis jätkub kindlustus ilma katkemiseta (ooteajata). Kui tööandja ei esita dokumente haigekassale õigel ajal, s.o. 7 päeva jooksul, siis peab ta hüvitama töötajale kahju, mis töötajal selle tagajärjel tekkis (näiteks arstiabi eest arstile makstud tasud, ravimite eest makstud summad, ajutise töövõimetuse hüvitis, mille tööandja poolt dokumentide õigeaegse esitamise korral oleks maksnud haigekassa). **Töötaja kindlustuskaitse lõpeb** 2 kuu möödumisel töölepingu lõppemisest. Kui töötaja tööleping peatub (näiteks jääb töötaja palgata puhkusele) ja tööandja tema eest sotsiaalmaksu maksuma ei pea, ka siis peatub töötaja kindlustuskaitse 2 kuu möödumisel töölepingu peatumisest.

Füüsilisest isikust ettevõtja kindlustuskaitse

FIE kindlustuskaitse tekib 3-kuulise ooteaja möödumisel ravikindlustuse andmekogusse kande tegemise päevast. Vajalikud dokumendid kande tegemiseks esitab FIE ise. Kui FIE esitab dokumendid ajal, kui tal on veel kehtiv ravikindlustus olemas, siis jätkub kindlustuskaitse ilma katkemiseta (ooteajata). FIE kindlustuskaitse lõpeb 2 kuu möödumisel maksuametile või äriregistrile ettevõtlusega tegelemise lõpetamise teatise esitamisest. Sama teatise peab FIE esitama ka haigekassale. Oluline on teada, et FIE kindlustuskaitse lõpeb ka siis, kui ta ei maksa tähtajaks sotsiaalmaksu avansilisi makseid. Sellisel juhul võib haigekassa lõpetada kindlustuskaitse 14 päeva möödumisel maksetähtajast, teatades sellest ka FIE-le.

Töötamine võlaõiguslike lepingute alusel

Ravikindlustuse saavad ka üle 3-kuulise tähtajaga või tähtajatu võlaõigusliku lepingu alusel töötavad isikud, kui lepingu teisel osapoolel on kohustus maksta nende eest sotsiaalmaksu 2002.aastal iga kuu vähemalt 700 kroonilt arvestatuna. Võlaõiguslikud lepingud on näiteks töövõtuleping, käsundusleping jne.

Arvestuslik summa (käesoleval aastal 700 krooni) kehtestatakse igal eelarveaastal riigieelarve seadusega. Lepingu teisel osapoolel on kohustus maksta sotsiaalmaksu isikule makstud summadelt, s.t. võlaõiguslikust lepingust peab tulenema kohustus maksta iga kuu tasu vähemalt 700 krooni. Niisugusel juhul peab vajalikud dokumendid esitama haigekassale sotsiaalmaksu maksja ning kindlustuskaitse tekib 3-kuulise ooteaja möödumisel ravikindlustuse andmekogusse kande tegemisest. Kui dokumendid esitatakse isiku ravikindlustuse kehtivuse ajal, siis jätkub kindlustuskaitse ilma katkemiseta, s.t. ooteajata. Kindlustuskaitse lõpeb 2 kuu möödumisel sotsiaalmaksu tasumise kohustuse lõppemisest. Kindlustuskaitse lõpeb 14 päeva möödumisel makse tähtpäevast, kui selleks ajaks ei ole sotsiaalmaksu täies ulatuses tasutud. Kõik nimetatud kehtib ka juriidilise isiku juhtimis- ja kontrollorgani liikme kindlustuskaitse osas.

Lapsed ja kindlustatuga võrdsustatud isikud

Kuni 1. oktoobrini said ravikindlustuse kuni 18-aastased lapsed. Uue seaduse jõustumisel saavad ravikindlustuse kindlustuskaitse kuni 19-aastased lapsed. Kuni 31. detsembrini 2002.a. saab ravikindlustuse ka kindlustatu poolt ülalpeetav abikaasa, kuid alates 1. jaanuarist 2003 saab ravikindlustuse kindlustuskaitse kindlustatud isiku ülalpeetav abikaasa, kellel on vanaduspensioni eani jäänud kuni 5 aastat. Pensioniiga on meil 63 aastat, välja arvatud 1944. kuni 1952.a. sündinud naised, kes vastavalt riikliku pensionikindlustuse seadusele lähevad üleminekuajal varem pensionile.

Alates 1. oktoobrist hakkab teatud juhtudel riik maksma sotsiaalmaksu kindlustatud isiku poolt ülalpeetava abikaasa eest, kes kasvatab vähemalt üht alla 8-aastast last või 8-aastast last kuni 1. klassi lõpetamiseni või vähemalt 3 alla 16-aastast last. Niisugusel juhul peab kindlustatud isik omama kindlustuskaitset töötajana, füüsilisest isikust ettevõtjana või võlaõigusliku lepingu alusel töötasu saava isikuna.

Õpilased ja üliõpilased

Seni said päevases õppevormis õppivad üliõpilased ja õpilased ravikindlustuse kogu õppimise ajaks. Uue seaduse jõustumisel saavad kindlustuskaitse koolitusluba omavas õppeasutuses õppivad õpilased kuni 24. aastaseks saamiseni. Üliõpilased saavad nominaalõppeajaks ravikindlustuse õppimisel statsionaarses õppevormis või meditsiinilistel näidustustel muus õppevormis. Vajalikud dokumendid peab haigekassale esitama haridusministeerium. Üliõpilaste kindlustuskaitse peatub akadeemilise puhkuse ajaks. Õpilaste ja üliõpilaste kindlustuskaitse lõpeb 3 kuu möödumisel õppeasutuse lõpetamisest.

Kui õppur, välja arvatud meditsiiniliste näidustuste tõttu muus õppevormis õppiv isik, ei ole lõpetanud õppeasutust nominaalõppeajaga või on sealt välja heidetud õppeasutust lõpetamata või eksmatrikuleeritud, lõpeb kindlustuskaitse 1 kuu möödumisel.

Vabatahtlik liitumine solidaarsuskindlustusega

Uue ravikindlustuse seaduse jõustumisel on võimalik sõlmida haigekassaga leping, mille alusel soodustatud isikule laienevad kõik ravikindlustuse seaduses sätestatud kindlustatud isiku õigused ja kohustused, kui ravikindlustuse seadusest ei tulene teisiti. Haigekassaga võivad sõlmida lepingu vahetult enne lepingu sõlmimist vähemalt 12 kuud kindlustatud isikud, kelle eest tasutakse sotsiaalmaksu, koolitusluba omavas õppeasutuses õppiv õpilane

kuni 24 aasta vanuseni ja statsionaarses õppevormis või meditsiinilistel näidustustel muus õppevormis õppiv üliõpilane või eelnimetatud isikute ülalpidamisel olev isik. Lepingu võib sõlmida ka välisriigist pensioni saav isik. Eelnimetatud isikud võivad sõlmida lepingu enda kindlustamiseks või sõlmitakse leping nende kasuks. Lepingu sõlmimisel 2002.aastal ei kehti vahetult enne lepingu sõlmimist vähemalt 12 kuu kindlustuse nõue. Nii näiteks võib töötav vanem sõlmida lepingu tema ülalpidamisel oleva täiskasvanud lapse kasuks, kui lapsel pole võimalik saada ravikindlustuse kindlustuskaitset seaduse alusel. Lepingu tähtaeg on vähemalt 1 aasta. Seega võib leping olla pikem kui aasta, kuid mitte lühem. Lepingu sõlminud isik maksab kindlustusmakset, mille suurus kalendrikuus on 13% eelmisel kalendriaastal statistikaameti avaldatud Eesti keskmisest palgast. Seega igal aastal kindlustusmakse suurus muutub vastavalt Eesti keskmise palga muutumisele. Isiku kindlustuskaitse tekib 1 kuu möödumisel lepingu sõlmimisest.

Tervishoiuteenused

Eesti Haigekassa eelarves raviteenusteks ette nähtud summad jaotatakse haigekassa piirkondlike osakondade vahel vastavalt kindlustatud isikute arvule osakonna teeninduspiirkonnas. Selle alusel sõlmivad haigekassa piirkondlikud osakonnad lepingud raviasutustega raviteenuste ostmiseks. Haigekassas kindlustuskaitset omavale isikule osutatud raviteenuste eest tasub haigekassa raviasutusele Vabariigi Valitsuse poolt Eesti Haigekassa tervishoiuteenuste loetelus kehtestatud piirhinna alusel vastavalt haigekassa ja raviasutuse lepingule. Teenus peab seega olema kantud haigekassa tervishoiuteenuste loetellu ja olema meditsiiniliselt näidustatud. Tervishoiuteenuse piirhind sisaldab kõiki tervishoiuteenuse osutamise seotud kulusid, välja arvatud kulutused teadustegevusele ning õpilaste ja üliõpilaste koolitamisele. Alates 1.juulist 2003 peavad haigekassa tasutavad tervishoiuteenuste hinnad katma ka kulutused hoonete renoveerimisele ja ehitamisele.

Raviasutusse arsti vastuvõtule pöördumisel või arsti kojukutsumisel tasuvad inimesed ise visiiditasu. Haigekassale laekuvast rahast - sotsiaalmaksu ravikindlustuse osast - tasutakse sõlmitud lepingute alusel ravikindlustuse kindlustuskaitset omavatele isikutele osutatud raviteenused ja terviseuuringud, näiteks: arsti vastuvõtul käimine, diagnostilised uuringud, raviprotseduurid, profülaktilised menetlused, haiglas oldud voodipäevad, operatsioonid, haigust ennetavad toimingud (vaktsineerimine), haiguste järelravi (sanatooriumituusikud), operatsiooniaegselt või -järgselt paigaldatavad abivahendid jne.

Plaaniline ravijärjekord võib tekkida kas arstide, raviasutuste või aparatuuri koormatusest tingituna või haigekassa lepingumahu piiratuse tõttu. Seadus sätestab, et ravijärjekorrast võib ennast oma raha eest n.ö. mööda osta vaid juhul, kui sellega ei halvene teiste kindlustatud isikute ravivõimalused. Rahanappuse tõttu tekkivale järjekorrale kehtestab haigekassa nõukogu maksimumpikkuse.

Lisatasule ja omaosalusele kehtestab seadus kindlustatud isikute kaitseks juba täna raviasutuste lisatasude maksimaalmäärad. Pearingstil on õigus võtta visiiditasu vaid koduviisi puhul kuni 50 krooni. Eriarsti vastuvõtu lubatud visiiditasu on samuti kuni 50 krooni. Haigla nõukogul on õigus sisse seada voodipäevatasu kuni 25 krooni, välja arvatud alaealiste ravi, raseduse ja sünnituse puhul ning intensiivravis. Voodipäevatasu maksmist on õigus nõuda ühe haiglasoleku korra puhul kuni 10 ravipäeva eest.

Inimese omaosalust tervishoiuteenuse eest tasumisel rakendatakse, kui haigekassa tervishoiuteenuste loetelus on sätestatud teenuse hinna jaotus haigekassa ja kindlustatud isiku vahel. Omaosalust võib rakendada vaid siis, kui teenus on eelkõige mitte tervendava, vaid elukvaliteeti tõstva iseloomuga ja teenusel on olemas väiksema maksumusega alternatiivid. Omaosalus peab jääma alla 50 % teenuse hinnast. Seaduse järgi on raviasutusel õigus kehtestada dokumendi väljastamise eest mõistlik tasu ehk siis tasu, mis katab väljastamise kulud (näiteks relvaloa tõendi või autojuhiloa tõendi tasu). Tasu ei tohi nõuda töövõimetuslehe ja retsepti väljastamise eest ega nende dokumentide eest, mis on vajalikud raviks teise arsti juures, töövõimetuslehe ekspertiisiks, puude raskusastme määramiseks. Ilma perearsti saatekirjata eriarsti poole pöördumisel tasub kindlustatud isik aga kogu teenuse eest (v.a trauma, naha- ja suguhaiguste, günekoloogiliste ja psühhiaatriliste haiguste puhul), samuti plaanilisest ravijärjekorrast möödaminekul. Viimane on lubatud vaid siis, kui see ei kahjusta järjekorras ootajate huve.

Hambaravi

Seaduse järgi hakkavad alla 19-aastased noored saama hambaravi vaid haigekassa hindadega ehk siis patsiendile tasuta. Täiskasvanute hambaravi ja hambaproteeside eest tasub inimene ise ja haigekassa kompenseerib seda sotsiaalministri kehtestatud summa ulatuses. Kõrgem kompensatsioonimäär kehtestatakse rasedatele, kuni 1-aastaste laste emadele ja neile, kellel on oma haiguse ravi tõttu kõrgeks vajadus hambaraviks. Hambaproteeside puhul kompenseerib haigekassa vähemalt 63-aastasele kindlustatud isikule üks kord 3 aasta jooksul hambaproteeside eest tasutud summa. Selle summa määra, tingimused ja korra kehtestab sotsiaalminister oma määrusega.

Teisene arvamused

Haigekassa võtab kindlustatult üle teisese arvamuse saamise eest tasu maksmise kohustuse vastavalt haigekassa tervishoiuteenuste loetelule, kui teisese arvamuse saamise eesmärk on välja selgitada diagnoosi õigsus, ravimi või tervishoiuteenuse vajalikkus, muud ravivõimalused ja nende oodatav mõju ning teenuse osutamisega seotud riskid. Kindlustatud isikul on seaduse põhjal õigus saada teisest arvamust ka välisriigist või tervishoiuteenuse osutajalt, kes asub välisriigis.

Ravimid

Ravimite eest tasumine toimub vastavalt haigekassa ravimite loetelule. Säilib varasem 100 %-lise soodustuse nimekiri. Kuni 10-aastastele lastele, töövõimetus pensionäridele ja üle 63-aastastele kindlustatutele säilib 90 %-line ravimisoodustus, teistele kindlustatud isikutele muutub varem kehtinud 90 %-line ravimisoodustus 75 %-liseks.

Seadus sätestab need kriteeriumid, mille alusel ravimid loetellu pääsevad. Ravimite kompenseerimisel rakendub piirhindade süsteem, mille järgi sama toimeainega ravimi kasutamist kompenseerib haigekassa kindla summa ulatuses sõltumata eri tootjate erinevatest hindadest. Seaduse jõu on saanud ka hinnakokkuleppe süsteem, mille põhjal on teatud juhtudel ravimi soodustamise tingimuseks hinnakokkuleppe sõlmimine ravimi tootjaga. Uudsenäe sätestab seadus täiendava ravimite maksumuse kompenseerimise süsteemi: kui üldise soodusskeemi alusel on inimene ravimite eest tasunud üle 6000 krooni aastas, hüvitab haigekassa vajalike ravimite maksumusest edaspidi 50 %. Kui aastane ravikulu ületab 10 000 krooni, tasub haigekassa 75 % ravimite maksumusest.

Ajutise töövõimetuse hüvitis

Ajutise töövõimetuse hüvitis on rahaline kompensatsioon, mida haigekassa maksab töövõimetuslehe alusel kindlustatud isikule, kellel jääb töökohustuste täitmisest ajutise vabastuse tõttu saamata isikustatud sotsiaalmaksuga maksustatav tulu. Ajutise töövõimetuse hüvitise liigid on haigushüvitis, sünnitushüvitis, lapsendamishüvitis ja hooldushüvitis. Hüvitisele ei ole õigust, kui:

- haigestumise või vigastuse põhjustas isiku tahtlus
- haigestumine või vigastus on tingitud joobeseisundist
- meditsiiniliselt põhjendatud ravi eiramine, mille tõttu tervenemine on takistatud
- arsti vastuvõtule mõjuva põhjuseta ilmumata jätmine
- kindlustatud isik saab töövõimetuse aja eest sotsiaalmaksuga maksustatavat tulu
- FIE-I on sotsiaalmaksu avansilise makse võlgnevus
- haigus algas palgata puhkuse, lapsehoolduspuhkuse, osaliselt tasustatava puhkuse või lapsendaja puhkuse ajal
- tuvastatakse kindlustatud isiku töötamine ajutise töövõimetuse perioodi ajal.

Uue ravikindlustuse seaduses tervikteksti leiate Riigi Teatajast ja Eesti Haigekassa koduleheküljelt www.haigekassa.ee

Hasartmängumaksu seaduses sätestatud toetuste jagamise korrast

Niina Oja

Sotsiaalministeeriumi teabeosakonna vanemkonsultant

Määrusega nr.140 käeoleva aasta 30.aprillist kehtestas Vabariigi Valitsus uue hasartmängumaksu laekumistest toetuste taotlemise ja andmise korra.

Hasartmängumaksust saadavast tulust on võimalik taotleda **sotsiaalministeeriumi** vahendusel raha laste, perede, vanurite, puuetega inimeste, meditsiini ja sotsiaalhooldusega otseselt seotud programmide ja ürituste toetamiseks. Käesoleval aastal on tunnistatud prioriteetseteks järgmised valdkonnad:

1. tasuta doonorluse propageerimine
2. patsiendi nõustamine (verbaalne, trükised) kroonilise haigusega toimetulekuks
3. koduravi edendamine
4. nakkushaiguste profülaktika
5. alkoholist ja uimastitest tingitud kahju vähendamine
6. tervisliku eluviisi soodustamine
7. ÜRO lapse õiguste konventsiooni ellurakendamine
8. invapoliitika üldkontseptsiooni "Puuetega inimesele võrdsete võimaluste loomise standardreeglid" ellurakendamine
9. Vanuripoliitika kontseptsiooni tegevuskava ellurakendamine

Toetuse taotlemisel esitatavad dokumendid

Toetuse taotlemisel esitatakse sotsiaalministeeriumile **kaheks eksemplaris** järgmised dokumendid

1. Taotlus, milles on märgitud taotleja nimi ja kontaktandmed; juriidilise isiku registrikood; pangakonto number; projekti nimetus, millele toetust taotletakse; taotleja esindaja nimi ja ametikoht koos allkirjaga.
2. Juriidilisest isikust taotleja asutamisdokumentide ära kirjad (registreerimiskaart ja põhikiri).
3. Projekti kirjeldus iga projekti kohta eraldi ja projekti eelarve.
4. Omafinantseerimise ja /või kaasfinantseerimise tõestamis- ja garanteerimisdokumendid või kaasfinantseerimise taotlemist tõendavad dokumendid.

Sotsiaalministeerium kontrollib taotluse ja esitatud dokumentide vastavust õigusaktides kehtestatud nõuetele ning edastab dokumendid koos omapoolse kirjaliku arvamuse ja ettepanekuga toetuse andmise ja selle suuruse või toetuse andmisest keeldumise kohta hasartmängumaksu nõukogule.

Esitatud dokumentide põhjal võtab nõukogu vastu otsuse toetuse andmise ja selle suuruse või toetuse andmisest keeldumise kohta ning edastab otsuse ära kirja ministriumile. Toetuse andmise otsuse alusel saadab ministrium taotlejale allkirjastamiseks lepingu projekti toetuse sihtotstarbelise kasutamise kohta. Kui taotleja ei ole sõlminud lepingut 2 kuu jooksul toetuse andmise otsuse tegemise päevast arvates, on nõukogul õigus toetuse andmise otsus tühistada. Sotsiaalministeerium edastab nõukogu otsuse ära kirja toetuse andmise kohta ja lepingu ühe eksemplari rahandusministeeriumile .

Kogu protsess võtab aega ligikaudu kaks kuud.

Taotlused tuleb esitada sotsiaalministeeriumi aadressil: Gonsiori 29, tuba 435 Tallinn 15027

Lähim informatsioon : tel. 6 269 853, e-post: Niina.Oja@sm.ee

Peale sotsiaalministeeriumi tegelevad taotluste vastuvõtmisega ka kultuuriministeerium (kultuuri- ja olümpiaettevalmistus- ning teised spordiprojektid) ning haridusministeerium (laste-, noorte-, teadus- ja haridusprojektide toetamiseks).

Üldjuhul ei toetata:

1. riigiasutuste, äriühingute ja eraisikute taotlusi
2. reisikulude rahastamist
3. investeeringuid

10 päeva pärast peale projekti tähtaja lõppu tuleb esitada ministriumile projekti sisuline aruanne ning finantsaruanne kululiikide lõikes.

Õigusest hoolekandele põhiseaduse valguses

Taavi Annus

Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskonna avaliku halduse lektor

Berit Aaviksoo

Tartu Ülikooli õigusteaduskonna avaliku õiguse magistrant

Artikli eesmärk on anda ülevaade sotsiaalministeeriumi tellimisel valminud uurimusest “Riigi, kohalike omavalitsuste, perekonna ja muude isikute kohustused põhiseaduslike õiguste tagamisel sotsiaalhoolekande valdkonnas,”¹ mille läbiviijateks olid käesoleva artikli autorid.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 28 kohaselt on inimesel õigus riigi abile vanaduse, töövõimetusel, toitjakaotuse ja puuduse korral, kusjuures abi liigid, ulatuse ning saamise tingimused ja korra sätestab seadus. Uurimuse põhiküsimuseks oli, kui ulatusliku õigusega on tegemist ehk kust kulgevad erinevate sotsiaalsete õiguste tagajate - riigi, kohaliku omavalitsuse, perekonna ning isiku enda - põhiseaduslike kohustuste piirid. Seejuures keskendusime hoolekandele, jättes sotsiaalkindlustusega seonduva uurimuse käsitusulatuselt välja. Uurimuses toetume peaausjalikult võrdlusele, kuna tutvumine eelkõige Euroopa riikides kehtivate põhimõtetega näitab, milliseid õigusi ning piiranguid neile tunnistavad muud demokraatlikud ühiskonnad. Nimelt on vastavalt põhiseaduse §-le 11 mis tahes õiguste piiramine lubatav, kui piirangud on “demokraatlikus ühiskonnas vajalikud”.

Enne kui asuda uurimistulemuste tutvustamise juurde, tuleb peatuda ühel põhimõttelisel küsimusel. Uurimuse eesmärk ei olnud ega saanudki olla ettekirjutuste tegemine seadusandjale sotsiaalpoliitiliste valikute suhtes. Teisisõnu, me ei uurinud seda, milline oleks “õige” ja “otstarbekas” lahendus sotsiaaltoetuste süsteemi korraldamisel. Käesoleva õigusteadusliku uurimuse ülesandeks oli kindlaks määrata sotsiaalpoliitiliste otsustuste põhiseaduslikud piirid. Nendes piirides tuleb optimaalseim lahendusvariant leida Riigikogul. Õigusteadlaste ja kohtute ülesanne on vaid kontrollida, kas tehtud valikud vastavad põhiseaduses esitatud nõuetele. Missugused need nõuded on, peaks selguma alljärgnevalt.

Sotsiaalsed õigused kui põhiõigused

Inimõiguste teoorias on kaua olnud valdavaks arusaam sotsiaalsetest õigustest kui n-ö teisejärgulistest õigustest, mille realiseerimine sõltub suuresti riigi majanduslikust olukorrast. Sama arusaama kohaselt, mis on omane ka mitmetele tänastele liberaalsetele sotsiaalkaitse süsteemidele, ei ole sotsiaalsed põhiõigused kohtulikus korras jõustatatavad või puuduvad sellised põhiõigused üldse - valiku, kas mingi sotsiaalne õigus tagada või mitte, teeb parlament. Eesti põhiseaduse tõlgendamisel tuleb siiski aluseks võtta põhiseaduse üldine väärtusskaala, mis on tõstnud sotsiaalriigi põhimõtte konstitutsioonilise printsiibi tasemele. Seega võib väita, et Eesti põhiseadus äärmuslikult liberaalset sotsiaalpoliitikat ei salli:

¹ Täistekst kättesaadav sotsiaalministeeriumi koduleheküljel www.sm.ee

sotsiaalabi on küllaldaste ressurssideta inimeste õigus, mitte privileeg, mida jagatakse võimude suva alusel. Inimene, kes leiab, et tema õigust hoolekandele on rikutud, võib selle õiguse taastamiseks pöörduda kohtu poole.²

Õigus hoolekandele – kas piiramatu õigus?

Konstateering, et õigus hoolekandele on põhiõigus, mida on võimalik kohtu korras jõustada, ei tähenda siiski, nagu oleks tegemist piiramatu õigusega. Põhiõigusteooria kohaselt on mis tahes õiguse piiramine õigustatud, kui piiramiseks eksisteerib mõistlik, s.o demokraatlikus ühiskonnas vajalik põhjendus.³ “Demokraatlikus ühiskonnas vajalikkuse” klauslit tõlgendab Riigikohus kui nõuet, mille järgi piirangul peab olema legitiimne eesmärk, see peab olema seatud eesmärgi saavutamiseks sobiv ja vajalik ning piirangu ulatus peab olema kooskõlas taotletava eesmärgi olulisusega. Nii tuleb mis tahes sotsiaalsete põhiõiguste piiramisel kaaluda neid väärtusi, mida piiramine (nt. abi andmata jätmine, toimetulekutoetuse saamise sõltuvusse seadmine aktiivsetest tööotsingutest või sobiva töö aktsepteerimisest) teenib. Seejuures võivad piiramise aluseks olevate väärtustena kõne alla tulla nii riigi majandusliku tasakaalu tagamise nõue kui ka muud väärtused, mida alljärgnevas käsitleme.

Kes on õigustatud abi saama?

Põhiseaduse kohaselt on Eesti kodanikul õigus abile “vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse” korral. Seejuures võib üldlevinud seisukoha järgi kõne alla tulla puudus kui iseseisev abi saamise alus, mitte ainult koostoimes mõne muu asjaoluga (nt. vanadus, töövõimetus, toitjakaotus). Nii peaks põhiseaduse järgi olema nõutav nt. töötute kui olulisema puudust kannatavate isikute grupi abistamine. Samuti abi osutamine juhtudel, kus terve, täiskasvanud ja töötava inimese sissetulekud ei ole küllaldased tema leibkonnale hädavajaliku elatusmiinimumi tagamiseks. Järgmisena võib probleeme tekitada põhiseaduse formuleering, mille kohaselt on õigus abile “igaihel”, samal ajal kui praktikas lahendatakse sotsiaalabiga seotud küsimused tihti perekonnast või leibkonnast lähtudes, arvestades nende ühiseid tulusid, kulusid ning majapidamist. Kui isiku sissetulekuid ja väljaminekuid ei ole võimalik eristada temaga ühist majapidamist omavate isikute sissetulekutest ja väljaminekutest, on sotsiaalabi osutamisel vaja arvestada kogu leibkonda. Keda leibkonna hulka lugeda, tuleb otsustada igal konkreetset juhul eraldi – seadusandja saab kindlaks määrata vaid üldised raamid, mida leibkonna koosseisu hindamisel tuleb arvesse võtta.

² *Iseküsimus on, kas kohtu poole pöördumine on sotsiaalsete riskigruppide puhul efektiivseim õiguskaitsevahend. Uurimuse autorite arvates tuleks kaaluda alternatiivsete õiguskaitsevõimaluste rakendamist inimeste hoolekandele õiguste tagamiseks näiteks analoogiliselt kavandatavate üürivaidluskomisjonidega.*

³ *Sotsiaalse põhiõiguse piiramisega on tegu, kui inimesele ei anta neid hüvesid, mille saamise sotsiaalne põhiõigus põhimõtteliselt garanteerib, nt. õigus saada sotsiaaltoetusi ning sotsiaalteenuseid.*

Põhiseaduspärased piirangud ehk küsimus abi ulatusest

Kuna peamiseks abi saamise tingimuseks on puudus, tuleb abi ulatuse määramisel ennekõike selgitada, mida põhiseadus puudusena mõistab. Seda põhjusel, et abi ulatus peab tagama puuduse kõrvaldamise.⁴ Puuduse kõrvaldamiseks vajaliku abi määra konkretiseerimisel lähevad sotsiaalseid õigusi käsitlevate autorite seisukohad lahku. Näiteks on Eesti Vabariigi põhiseaduse juriidilise ekspertiisi komisjon leidnud, et Eestis on põhiõiguslikult tagatud vaid õigus eksistentsi miinimumile, millele vastab riigi kohustus mitte lasta oma kodanikel nälga surra või ära külmuda. Uurimuse autorid on siiski seisukohal, et sotsiaalse õigusriigi ja inimväärikuse, aga ka isiku vaba eneseteostuse printsiipe arvestades ei tohiks Eestis piisata vaid eksistentsi materiaalsete aluste tagamisest. Sotsiaalabi peaks olema ulatuslikum, hõlmates ka vaimse, kultuurilise ja poliitilise eksistentsi põhieeldused. Lisaks tuleb lähtuda Euroopa sotsiaalharta kontrolliorgani – Sotsiaalõiguste Komitee – määratlusest, mille kohaselt ei tohi riigi poolt antava abi tase olla ilmselgelt ebaküllaldane, võrreldes elamiseks vajalike kulutustega.

Sotsiaalsete põhiõiguste tuumaks on tagada igapäevane inimväärne äraelamine. Tihti ei saa inimväärset äraelamist tagada vaid rahalise toetuse abil. Tänapäeval ei mõista sotsiaalteenused vaesuse all üksnes puhtrahalist vaesust. Seetõttu on vaja üles ehitada sotsiaalteenuste süsteem, mis aitaks igapäevaeluga inimväärselt toime tulla. Niisugune kohustus tuleneb ka sotsiaalharta artiklist 14. Teenustest tulevad ennekõike kõne alla traditsioonilised sotsiaalteenused nagu sotsiaalnõustamine, hooldamine hoolekandeesutuses ning koduteenused, aga ka eluaseme- ja tööturuteenused. Selle üle otsustamisel, mis liiki teenust inimene vajab, on otsustajal küllalt suur valikuvabadus. Igal konkreetset juhul on otsustajal vaja valida erinevate teenuste vahel ja otsustada niisuguse teenuse kasuks, mis leevendaks puudust kõige paremini. Tihti on tegemist kombinatsiooniga rahalisest abist ning sotsiaalteenustest.

Isiku sissetulekute ja vara arvestamine

Küsimus seisneb selles, kas abi ulatuse kindlaksmääramisel on põhiseadusega kooskõlas lähtumine isiku varalisest olukorrast. Nimelt ei pruugi isiku sissetulekud olla alati korrelatsioonisis tema varalise olukorraga.⁵ Võimalusi sissetulekute ning muu vara arvessevõtmiseks toimetulekutoetuse määramisel on mitmeid. Radikaalse miinimumkontseptsiooni kohaselt on põhimõtteliselt võimalik sundida inimest toimetulekutoetuse saamiseks müüma maha oma vara ja ammendama säästud, sest toimetulekutoetus tagatakse vaid juhul, kui sel teel saadud raha ei ole minimaalseks äraelamiseks küllaldane.

⁴ Puuduse, rahvusvaheliselt enam kasutatava termini "vaesus" tõlgendamisel lähtutakse maailmas mitmest erinevast käsitlusest. Enam levinud eristusviisiks on absoluutse ja suhtelise vaesuspiiri eristamine. Kui absoluutne vaesuspiir viitab minimaalselt vajalikule sissetulekule, millest allpool võib inimest lugeda vaeseks, siis suhtelise vaesuse mõiste viitab võrdlusele teiste ühiskonnaliikmetega. Sotsiaalhoolekande seadus lähtub toimetulekupiiri määramisel absoluutsest standardist.

⁵ Nt. võivad olla minimaalsed sissetulekud inimesel, kes omab kinnisvara. Eestis on nende isikute arv omandireformi tulemusena märkimisväärne.

Lähtuvalt sotsiaalabi eesmärgist tagada inimesele võimalus vaesusest väljuda, seda kontseptsiooni demokraatlikes ühiskondades siiski ei rakendata. Enamikus Euroopa riikides ei loeta isiku sissetulekute hulka peretoetusi, teatud ulatuses töötasu, kahjuhüvitisi jm. Inimese isikliku vara arvestamisel toimetulekutoetuse määramisel lähtutakse põhimõttest, et inimesele peab olema tagatud inimväärne elu. See ei tähenda üksnes materiaalse eksistentsi põhieeldustega kindlustamist, mistõttu ei ole õigustatud isiklike asjade müümisele sundimine. Samuti ei arvestata mitmetes Euroopa riikides isiku varalise seisukorra hindamisel isiklikku eluaset. Seesugune lähenemine on kooskõlas ka Eesti kohtupraktikaga, mis on eluaseme puutumatusel omistanud olulise tähenduse. Samas ei tohiks põhiseaduslikult olla välistatud reeglite sätestamine eluaseme suurusele, kuna riik ei ole kohustatud maksma toetusi luksuses elavatele isikutele. Selle suhtes, milliseid sissetulekuid ning vara tuleks arvesse võtta, on seadusandjal laialdane otsustusõigus.

Riigi majanduslik heaolu

Elkõige võivad isikute hoolekandeleaste õiguste piiramise õigustajana kõne alla tulla riigi majanduslikud võimalused. On selge, et toimetulekutoetuste ulatuslik võimaldamine asetab riigieelarvele märkimisväärse koorma, mis ei pruugi olla põhiseaduslikult lubatav teiste riskigruppide (nt. pensionärid, paljulapselised perekonnad) samaväärsete õiguste tagamise seisukohalt. See ei tähenda, nagu vabaneks riik eelarveraha nappusele viidates igäühe inimväärse äraelamise kindlustamise kohustusest. Sotsiaalabi ulatuse määramine minimaalset äraelamist ületavas osas kuulub aga riikliku sotsiaalpoliitika kujundajate kompetentsi.

Aktiveerivad meetmed

Samuti ei tähenda inimeste õigus sotsiaalabile seda, et riik ei võiks toetuste jagamist seada sõltuvusse mingite tingimuste täitmisest. Näiteks tuleb sotsiaaltoetuste määramisel silmas pidada seda, et toetustest ei kujuneks mugav alternatiiv töötamisele. Riigi eesmärk ei saa ega tohi olla võimalikult suur toimetulekutoetuse saajate hulk, vaid inimeste iseseisva toimetuleku soodustamine. Tööturupoliitika seisukohalt on selliseks legitiimseks eesmärgiks, mille saavutamiseks õigust sotsiaalabile piiratakse, töövõimeliste elanike tööhõive edendamine. Kõige levinum vahend töötamise soodustamiseks demokraatlike lääneriikide praktikas on seada sotsiaalabi andmise tingimuseks osalemine ümber- või täiendõppes, tööhõiveprogrammis või kohustus aktsepteerida sobivat tööd. Kui inimene nende tingimustega ei nõustu, sotsiaalabi kas vähendatakse või lõpetatakse toetuse väljamaksmine sootuks. Tegemist on põhiseaduspärase piiranguga, kus tööhõive soodustamine kui laiem eesmärk kaalub üles selle eesmärgi saavutamise nimel sotsiaalabi saamiseks õigustatud isikutele kehtestatud piirangud.

Lisaks isiku varalisele seisukorrale, riigi majanduslike ressursside piiratusel ning tööhõive soodustamisele piiratakse abi ulatust tihti ka lähtuvalt sellest, et perekond on kohustatud abistama oma abivajavaid liikmeid. Perekonna kohustusi hoolekandeleaste õiguste tagamisel käsitletakse allpool.

Kes peavad tagama hoolekandeleaste õigused?

Igäühe õigused hoolekandeleaste valdkonnas jääksid pelgalt deklaratsiooniks, kui neile ei vastaks kellegi kohustus nimetatud õigusi tagada. Eestis on eelkõige küsimus selles, milline võimutasand on hoolekannet puudutavate küsimuste lahendamiseks sobivaim.

Teatud juhiseid selleks annab ka põhiseadus. Nagu abi ulatuse puhul, ei ole aga ka siin võimalik ainuõigete lahendite pakkumine, kuna vastata saab vaid küsimusele, kas üks või teine valik on põhiseadusega kooskõlas.

Ennekõike tuleb vastutuse käsitlemisel kõne alla isiku omavastutuse ulatus. Põhiseadus ei nõua sotsiaalsete õiguste automaatset tagamist avaliku võimu poolt, mis tähendab, et riik ei pea abi andma juhul, kui isikul või tema perekonnal on piisav sissetulek. Ka Eesti kohtupraktika on asunud seisukohale, et inimene peab ise "astuma samme elatusvahendite hankimiseks, mitte lootma üksnes sotsiaaltoetustele ja abile."⁶ Isiku omavastutuse tagamiseks on mitmesuguseid vahendeid. Näiteks on võimalik tõendamiskoormuse asetamine abi taotlejale: inimene on kohustatud tõendama, et ta on aktiivselt tööd otsinud.⁷ Kui selgub, et inimene töötsemisega tegelnud ei ole, võib abiandmisest keelduda. Sellised meetmed on põhiseadusega kooskõlas.

Vastavalt põhiseaduse § 27 lg-le 5 on perekond kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest. See tähendab, et abi peaksid osutama ka väljaspool leibkonda elavad perekonnaliikmed. Millistele perekonnaliikmetele abistamiskohustus laieneb, on suures osas seadusandja otsustada. Põhiseaduse seisukohalt on oluline vaid see, et seadusandja sätestab ülalpidamiskohustuse üksnes neile perekonnaliikmetele, keda Eesti kultuuriruumis võib käsitleda moraalselt vastutavana teiste perekonnaliikmete käekäigu eest. Mitmetes riikides on perekonna toetamiskohustuse realiseerimiseks kehtestatud nõue, et enne sotsiaalabi taotlemist tuleb kohtu kaudu välja nõuda elatis teistelt perekonnaliikmetelt.⁸

Problemaatilisem on küsimus riigivõimu pädevuse jaotumisest üksikisiku hoolekandele õiguste tagamisel. Põhiseaduse § 14 näeb ette, et õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus, viidates seega jagatud vastutusele. Ka põhiseaduse § 28 sätestab, et puuduse korral on inimesel õigus riigi abile, lisades seejuures, et riik soodustab vabatahtlikku ja omavalitsuse hoolekannet.

Avaliku sektori organisatsioonide kohustuste kindlaksmääramisel lähtutakse põhiliselt kahest printsiibist.

- 1) Nn. subsidiaarsuspõhimõtte kohaselt on mis tahes ülesande täitmiseks sobilikem kodanikule kõige lähem võimuorgan. Kohustuse üleandmine kõrgemale võimutasandile on õigustatud üksnes juhul, kui selliselt on võimalik ülesandeid paremini, s.o tõhusamalt, säästlikumalt ja otstarbekamalt lahendada. Seega tuleb kaaluda, kas kohalikud omavalitsused on hoolekandele ülesannete täitmiseks sobivad või on isikute õigused paremini tagatud nende ülesannete suunamisel keskvõimule.

⁶ Tallinna Ringkonnakohtu 17.05.2002 otsus nr. 2-3/6/2002. Kättesaadav kohtulahendite andmebaasi KOLA kaudu: <http://eoigus.just.ee/kola>

⁷ Kõne alla võib tulla vestlus sotsiaaltöötajaga või aktiivset töötsemist tõendava dokumendi toomine tööhõiveametist, samuti vastava andmebaasi loomine ning sotsiaaltöötajatele kättesaadavaks tegemine.

⁸ Ka sotsiaalhoolekande seaduse § 21¹ lg 3 p 2 kohaselt tuleb toimetulekutoetuse taotlemisel esitada tõend taotlejale makstud elatise suuruse kohta.

- 2) Nn. traditsioonilise kuuluvuse põhimõtte kohaselt vaadeldakse, kes on kõnesoleva ülesande (hoolekanne) täitmise eest ajast - aega vastutav olnud. Näiteks viitab hoolekande ajalugu sellele, et hoolekannet on alati peetud kohaliku elu küsimuseks.⁹

Hoolekande ülesannete kohalikele omavalitsustele suunamise kasuks räägivad järgmised argumendid: kohalik omavalitsus omab informatsiooni abivajaja kohta, ka eelistavad kodanikud suhelda kohaliku omavalitsusega. Kuna niisugusel juhul lasub vastutus eelarve järgimise eest kohalikul omavalitsusel, oleksid kohalikud omavalitsused ka motiveeritud tagama abi jõudmise tegelike abivajajateni. Et puudust ei ole alati võimalik leevendada üksnes rahalist abi andes, vaid näiteks mitmesuguseid sotsiaalteenuseid pakkudes, nõuab lahenduste leidmine igal konkreetsel juhul individuaalset lähenemist.

Teisalt ei pruugi kohalikel omavalitsustel jätkuda hoolekande tagamiseks piisavalt vahendeid. Samuti võib kohalikele omavalitsustele suurema otsustusõiguse andmine viia inimeste erineva kohtlemiseni Eesti eri paikkondades. Selle argumendi vastu räägib siiski käsitus, mille kohaselt võib kohalike olude arvestamine ja sellest tulenev ebavõrdne kohtlemine olla mitte ainult lubatav, vaid isegi nõutav. Hoolekande ülesannete riigile suunamise pooldajad väidavad, et sotsiaalteenuste roll toimetuleku soodustamisel on kahanemas, tööturuteenuste osatähtsus aga tõusmas. Seetõttu saaks raha väljamaksmist paremini administreerida üksus, kes tegeleb tööhõiveküsimustega, ja Eestis on selleks üksuseks keskvõim. Samas on selge, et individuaalsete vajaduste ja võimaluste arvestamine on mõeldav vaid kohalikul tasandil.

Ehkki võõrriikide kogemust üldistades võib teha järelduse, et kõige sagedamini nähakse hoolekande valdkonna eest peamise vastutajana eeskätt kohalikku omavalitsust, tuleb riikliku vastutuse kasuks esitatud argumentide valguses siiski mõõnda, et vastutuse jaotumine hoolekande eest on suuresti poliitilise valiku küsimus – põhiseadus ei anna ühest vastust hoolekande eest vastutaja osas.

Hoolekande ülesannete suunamine kohalikele omavalitsustele ei tähenda loomulikult seda, nagu võiks riik end igasugustest sotsiaalsete õigustega seotud kohustustest täielikult vabastada. Esiteks võib mõningaid hoolekande ülesandeid (nt. teatud tüüpi hoolekandeametuste ülalpidamine) lugeda riiklikeks, teiseks tulevad riigi kohustused kõne alla erakorraliste sündmustega (nt. looduskatastroof) seotud kahjude korvamisel. Keskvõimul lasub ka kohustus tagada omavalitsuste piisav finantseerimine neile pandud ülesannete edukaks täitmiseks. Seega ei ole hoolekandekohustuste panek kohalikele omavalitsustele ühes vastutusega nende täitmise finantseerimise eest põhiseadusega vastuolus.

Eestis on üles kerkinud küsimus, kuivõrd on õigustatud sotsiaalvaldkonda reguleerivate määruste andmise õiguse delegeerimine kohalikele omavalitsustele. Riigikohus ei ole selles küsimuses seisukohta võtnud. Mõnevõrra sarnases, s.o maamaksu määra kehtestamise küsimuses leidis Riigikohus, et kohalike erisuste arvestamine on lubatud.

⁹ Traditsioonilisele käsitlusele viitab ka vanasõna: "Iga vald toitku oma vaesed".

Uurimus

Arvestades määruste eesmärki – vähendada seadusandja koormust ning võimaldada paindlikku küsimuste lahendamist - on põhiseaduse järgi kohalikel omavalitsustel õigus seadusega kehtestatud volitusnormi alusel kehtestada regulatsioone, mis vastavad kohalikele oludele, nt. kulutuste ning elatustaseme erinevustele riigi eri osades.¹⁰ Selge on see, et seadusega peavad olema paika pandud abi andmise üldised tingimused, ulatus ja kord.

---

¹⁰ Näiteks ei tohiks põhiseaduse järgi olla välistatud toimetulekutoetuse rahast tasutavate eluasemekulude piirmäära kehtestamine kohaliku omavalitsuse volikogu poolt, kuna nii üürikulud, kommunaalkulud kui maamaksumäärad võivad omavalitsusüksuste lõikes olla erinevad, mistõttu üleriikliku standardi kehtestamine ei oleks otstarbekohane.

Omastehooldusest Eestis

Eha Leppik

Sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna peaspetsialist

Sotsiaalministeeriumi vanuripoliitika komisjon (alates septembrikuust **eakate poliitika komisjon**) alustas omastehooldajate olukorra väljaselgitamist juba 2001.aastal, kui töötati välja „Eesti vanuripoliitika ellurakendamise tegevuskava aastateks 2002- 2005“. Tegevuskava raames viidi 2002. aasta suvel läbi eakaid või puudega inimesi kodus hooldavate perede küsitlus Lääne-Viru ja Viljandi maakonna päevakeskuste teeninduspiirkonnas.

Küsitluse läbiviimise eest vastutasid päevakeskus Viro juhataja Anu Jonuks ja päevakodu Inkeri hooldusabi osakonna juhataja Asti Kallissaar. Ankeedi koostasid professor Taimi Tulva ja Lia Nappa. Ankeedid töödeldi sotsiaalministeeriumi spetsialistide Tiiu Metsa ja Kadri Ruusmaa poolt. Sissejuhatuse ja kokkuvõtte tegi Eha Leppik. Küsitluse eesmärk oli välja selgitada probleemid, mis on esile kerkinud Eesti omastehoolduses.

Küsitlus oli anonüümne. Küsitluslehtede töötlemisel ja analüüsimisel saadud tulemusi kasutatakse edaspidi sellealase töö paremaks planeerimiseks, omakseid hooldavate perede nõustamiseks ja toetamiseks.

Kes on omastehooldaja ja mida ta teeb

*Ta tõstab, kannab, peseb,
riietab, söödab, joodab.*

Rahmeldab päeval, valvab öösel.

Ta nutab, palvetab, naerab, laulab.

Ta väsib, toriseb, käsutab,

kuid ennekõike ta armastab.

Ta on inimene.

(ajakirjast *Dialogi*)

Põhjanaanabrid soomlased on omastehoolduse küsimustega viimastel aastatel intensiivselt tegelenud. On läbi viidud mitmeid uuringuid, hinnatud kodus vanurit või puudega inimest hooldavate perede olukorda, nende probleeme ja toimetulekut. Uurijad märgivad, et igati inimsõbralikum on aidata mittetäieliku toimetulekuvõimega eakal inimesel teenuste ja hooldaja abil elada kodus nii kaua kui vähegi võimalik.

Kodus elamine on eakale või puudega inimesele rehabiliteerimise ja taandarengu aeglustamise seisukohast parem lahendus, kui hooldus hoolekandetasutuses. Näiteks on kindlaks tehtud, et dementsus areneb tuttavas keskkonnas aeglasemalt kui tundmatus kohas.

Ka Soome elanikkond vananeb. Neilgi ei jätku riigil ja omavalitsustel raha ega inimressurssi hooldusvõrgu ülalpidamiseks, seetõttu **tuleb otsida ühiskonnas lisaressursse**, mis oleksid odavamad. Leiti, et senisest enam on vaja tõsta omastehooldaja staatust ja hooldajaid igati toetada. Lähedase inimese paigutamine hoolekandeesutusse on raske küsimus ning seda ei tee kergekäeliselt keegi.

1990.a. lõpuks vähendati Soome hoolekandeesutustes kohtade arvu nii tugevasti, et täna on paljude omavalitsuste hoolekandeesutustes koha saamine raske või peaaegu võimatu. Seetõttu leitakse, et pered, kes hooldavad oma eakaid, haigeid või puudega pereliikmeid kodus, teevad ära väga suure ning tänuväärse töö.

Eelmisel aastal oli kõigist kodus hooldatavatest umbes 60 000 sellises seisundis, et neid oleks pidanud hooldama juba hoolekandeesutus. Uurijad märkisid, et kui need eakad inimesed ühel päeval tuleks hoolekandeesutusse paigutada, oleks vaja nende ülalpidamiseks 8 miljardit marka lisakulutusi, sealhulgas juurde luua 33 600 uut hooldekodu kohta. Soomes peetakse tänasel päeval selliseid kulutusi võimatuks. Otsesest vajadusest tulenevalt on omastehooldajate arv viimastel aastatel kasvanud ning omavalitsuse kohustuste hulka kuulub hooldaja igakülgne toetamine. **Toetusteks ei loeta mitte ainult rahalist toetust, vaid ka omavalitsuse poolt osutatavaid teenuseid.**

Soomes on ligi 300 000 omastehooldajat, kellest vaid 20 000 saab seaduse kohaselt omastehooldustoetust.

Omastehooldustoetus on eaka, puudega või kroonilise haige kodus toimuva põetuse/hoolduse tagamiseks antav tasu või teenus, mille sisu on määratletud hoolekandeesakonna ja omastehooldaja poolt üheskoos koostatud põetus/hooldusplaanis.

Soome seaduste kohaselt saavad omastehooldustoetust need omastehooldajad, kelle poolt osutatav hooldustöö on eriti siduv (siduvuse astme määrab omavalitsus). Hooldajatele vabade päevade võimaldamine **kuulub omavalitsuse kohustuste hulka**, nimetatud teenust osutavad vabatahtlikud koduhoidjad või valla sotsiaaltöötajad.

Käesoleval aastal on omastehooldustoetus Soomes umbes 220 eurot, hoolekandeesutuses oleva inimese ülalpidamiskulud aga keskmiselt 2500 eurot. **Uurijad märgivad, et omavalitsused säästavad miljardeid, kuna hooldustöö teevad ära omaksed.**

Uuringud on näidanud, et kõige rohkem vajavad hooldajad:

- **vaba aega (koduabilise saamise võimalus)**
- **infot teenuste ja tugiabinõude kohta (näiteks abivahenditest, mis kergendavad hooldamist)**
- **omasuguste toetust (ühisvestlused, ühisüritused)**

1999.a. läbi viidud uuringu kohaselt hooldas 36% omastehooldajatest abikaasat, 23 % isa või ema ja 28% oma puudega või pikka aega haiget last.

Omastehooldus Eestis

Omastehooldus on teema, millest Eesti hoolekandes on veel vähe räägitud ja nende inimeste heaks, kes oma eakat, haiget või puudega pere liiget kodus hooldavad või põetavad, on suhteliselt vähe ära tehtud. Kui palju on Eestis inimesi, kes omakseid kodus hooldavad? Milline on nende perede olukord, nende probleemid ja abivajadus? Sotsiaaltoetuste seaduses ette nähtud hooldajatoetust sai 2002.aasta esimesel poolaastal üle 28 tuhande inimese. Ka meil ei saa kõik hooldajad toetust ja täpset hooldajate arvu ei teata.

Omastehooldus on tänuväärne ja strateegiliselt oluline hoolduse moodus ning statsionaarse hoolduse asendaja. Omastehooldajate toetamine **peaks kujunema** ka meil osaks **kohaliku omavalitsuse poolt teostatavast eakate ja puuetega inimeste poliitikast**. Hooldajad teevad nii inimlikus kui majanduslikus mõttes tähtsat tööd, kuid nad vajavad ka üldsuse heakskiitu ja tuge – hooldaja positsiooni parandamist, toimetuleku toetamist ning mõned hooldajad ka sotsiaalseid garantiisid.

Omastehoolduse võrgu arendamine eeldab teenindussüsteemi mõningat muutust ja sotsiaalteenuste võrgu laiendamist. Arendades sotsiaalteenuste saamise võimalusi, toetatakse hooldaja suutlikkust ja hooldatava toimetulekut kodus. Toetades eakate või puuetega inimeste toimetulekut kodus, vähendame sellega eakate ja raske puudega inimeste kulukat ja kauakestvat ravi- või hoolekandetasutuses viibimist.

Eakas inimene, kes ei suuda enam iseseisvalt toime tulla, soovib siiski elada nii kaua kui vähegi võimalik oma kodus. Tänapäeva seisuga on eakat või puudega inimest kodus hooldavad pered jäetud põhimõtteliselt ükski, ilma nõustamise ning abita. Enamusel hooldajatest puuduvad igasugused hooldus- ja põetusala teadmised. Ilma nõustamise ning toetavate teenusteta on sellisel perel sageli väga raske toime tulla.

Meie poolt läbi viidud uuringust huvitatu võib analüüsi tulemustega lähemalt tutvuda sotsiaalministeeriumi eakate poliitika komisjoni koduleheküljel <http://www.hot.ee/eakad>

Kokkuvõte ja soovitused edaspidiseks

Ligi pooltel hooldajatel esines töös eakaga üks või mitu probleemi. Kõige suuremaks probleemiks oli vaba aja, puhkamisvõimaluse puudumine. Peaaegu sama oluline oli raha vähesus ja info puudumine sotsiaalteenuste, abivahendite ja koolitusvõimaluste kohta. Järgnevalt kokkuvõtte kahe maakonna – Viljandimaa ja Lääne-Virumaa - päevakeskuste tegevuspiirkonnas elavate omastehooldajate küsitlusest. Vaatluse all olid 207 hooldatava ja 207 hooldaja probleemid.

Mida arvasid hooldajad omastehooldusest:

1. Hooldamisega tegeldakse tihti seetõttu, et perel ei jätku raha eaka hooldekodusse paigutamiseks.
2. Hooldatav vajaks taastusravi, haiglaravi, aeg-ajalt oleks vaja eakas paigutada hooldushaiglasse, mida aga on väga raske korraldada kohtade ja ka rahanappuse tõttu.
3. Päevahoid, asendushooldaja kasutamise võimalus oleks paljudele vastanutele hädavajalik vaba aja saamiseks, puhkuseks.

4. Hooldajad ei ole kursis sotsiaalabi süsteemiga – ei teata, kust saab teavet põetamise, osutatavate teenuste, abivahendite, sotsiaalabi kohta. Rõhutati vajadust koolituse ja nõustamise järele.
5. Mõned hooldajad leidsid olevat naeruväärse, et tööl käiv hooldaja ei saa hooldajatoetust, ka on toetussummad vastanute arvates väga väikesed. Hooldajatoetus võiks olla suurem ja toetust tuleks maksta ka hooldajale, kes hooldab eakat töö kõrvalt.
6. Sotsiaalabisüsteemi ja perearstide tööga vanurite terviseprobleemide lahendamisel oli võrdselt nii rahulolijaid kui ka rahulolematuid.
7. Kuigi paljud vastanud hindasid eaka hooldamist kui paratamatut kohustust lähedase vastu nii füüsiliselt kui ka vaimselt raskeks, eriti rõhutades psüühilist koormust, oli osa hooldajatest rahul ja märkis, et vahekord hooldatavaga on väga hea.
8. Kohalikult omavalitsuselt sai sotsiaalteenuseid vaid väga väike osa hooldatavatest. Kõige sagedamini saadi soodushinnaga ravimeid ja invavahendeid ning hooldustöötaja käis abistamas. Üle poole vastanutest vajaks sotsiaalteenuseid. Kõige enam vajati transporditeenust, soodushinnaga ravimeid, invavahendeid, koduhooldajat, asendushooldajat ning päevahoidu.
9. Uueks teenuse liigiks, mida kohalik omavalitsus veel vastanutele polnud osutanud, kuid mille järele on vajadus, on arsti- ja õendusabi, põetusteenus.
10. Selgus, et kõigis teenusterühmades on teenuste vajadus osutatavate teenuste mahust suurem.
11. Hooldamise eest saavad hooldajad tasu järgmiselt: 40% vastanutest saab hooldajatoetust, 11%-le tasub hooldamise eest KOV, 40%-i teeb vabatahtlikku tööd ning 2%-le hooldajaist tasub hooldamise eest hooldatav ise. Seega hooldaja enamasti kas hooldab vabatahtlikult ning teeb tasuta tööd või saab hooldajatoetust.
12. Koolitust kursuste ja õppepäevade näol oli saanud väga vähe hooldajaid. Ligi veerand hooldajatest oli end ise täiendanud vastavat kirjandust lugedes, mõned olid saanud hooldamisalaseid teadmisi seoses tööga või oli neil vastav haridus. Kõige enam vajati meditsiini- ja põetusalast, aga ka psühholoogiaalast koolitust.

Küsitluse korraldajate arvamus:

Küsitluse organiseerijad ei taha käesoleva uuringu tulemuste põhjal teha mingeid lõplikke järeldusi omastehoolduse küsimuses. Selle avahoolduse vormi kohta on käesoleva uurimuse tulemused esimesed, mis Eestis saadud, ning sellele võiks järgneda juba suuremat kontingenti hõlmav küsitlus.

Kuna küsitleti inimesi, kes olid ise pensioniealised või kes hooldasid pensioniealisi inimesi, siis võib oletada, et ka Eestis on kodudes hooldatavate või põetatavate inimeste arv üpris suur (Soomes on see 300 000).

Ankeetide töötledajad märkisid, et kahe küllalt erineva maakonna vastustes suuri erinevusi ei esinenud, v.a. toetuste määramine, mistõttu võib arvata, et küsitluses selgunud omastehoolduse probleemid on Eesti oludes üldised.

Võib arvata, et omastehooldaja töö on ka Eestis sageli väga siduv. Hooldaja toetamine oleks niisiis ennetav töö, mis aitaks ära hoida hooldaja läbipõlemist või haigestumist. Kui eaka või raske haige hooldamine kestab päevast päeva ja kuust kuusse hooldaja omal jõul ja ilma vähemagi kõrvalise abita, võib ühel päeval hooldaja jõud lihtsalt lõppeda ning ühe põetust või hooldust vajava inimese asemel on neid kaks.

Äärmiselt vajalik on luua omastehooldajatele tugivõrgustik, et hooldajal oleks võimalik saada nõustamist, koolitust või abi oma lähemast ümbrusest.

Viimastel aastatel on peaaegu kõigis maakondades jõudsalt arenenud eakate ja puuetega inimeste päevakeskuste võrgustik, hetkel tegutseb Eestis üle 80 päevakeskuse. Päevakeskuste juhid teevad koostööd sotsiaaltöötajate ja perearstidega. Päevakeskuste juures tegutseb juba päris palju haritud ja koolitatud spetsialiste, viiakse läbi huvitavaid üritusi, päevakeskustes leidub rohkesti huvitavat ning vajalikku informatsiooni. Päevakeskuste juurde hakkab kogunema inimesi, kes hea meelega teevad vabatahtlikku tööd (tublimad eakad ja need noored, keda huvitab teiste inimeste aitamine). **Seda kõike tuleb oskuslikult ära kasutada. Päevakeskuste ülesannete hulka peaks edaspidi kuuluma ka omastehooldajate nõustamine, nende kaasahaaramine ühisüritustele, ringide töösse.** Päevakeskuste vabatahtlikud või omavalitsuse poolt palgatud hooldustöötajad võiksid võimaldada vajadusel omastehooldajatele vaba päeva või osutada muud abi.

Mitte üksi Soomes, vaid ka meil teevad omastehooldajad ära väga suure töö ning neile on suur toetus juba see, kui nende tööd märgatakse ja tunnustatakse.

Soome omastehooldusest ülevaate koostamisel kasutatud kirjandus:

Dialogi, 1/2002, Vain pieni osa saa läkisääteistä tukea lk 34

Lähellä 3/2001 Liitto jätti lakialoitteen omaishoitajien aseman parantamiseksi lk 6 -7

Lähellä 3/2001 Omaishoitajat ja Läheiset ry kuulavana eduskunnan sotsiaali- ja terveyvaliokunassa lk 24

Soili Juvonen, Merja Salanko – Vuorela (2002) *Omashoidon tukea kannatta hakea. Lähellä 1/2002, lk 4 -5*

Vaarama, M., Rintala T., Eteläpää – Vainio, S., Sinervo, T. (1999) *Omaishoidon tuki sosiaalipalveluna. Selvitys omaishoidon tuesta ja sen vaihtelusta vuonna 1998. Sosiaali- ja terveysministeriö. Selvityksiä 1999:6. Helsinki*

Koduhooldus Tallinnas

Signe Martin

Avahoolduse Arenduskeskuse peaspetsialist

Avahoolduse Arenduskeskus viis mais 2001 läbi uurimuse, selgitamaks koduhoolduse olukorda Tallinnas. Uuringu eesmärk oli kaardistada koduhoolduse organisatsiooniline ülesehitus, mida on vaja arendustegevuse planeerimiseks.

Uurimus viidi läbi järgmistes küsimustes:

- koduhoolduse sisu ja tingimused Tallinnas
- koduhoolduse osapooled: sotsiaalhooldajad ja kliendid linnaositi
- osutatavad teenused
- koduhoolduse kitsaskohad Tallinnas

Tallinnas reguleerib koduhooldust Tallinna linnavalitsuse määrus nr. 53 (27.12.1996) "Koduteenuste loetelu ning nende osutamise tingimused ja kord Tallinnas". Selle järgi on õigus saada koduteenuseid kõrvalabi vajavatel ja Tallinnas alaliselt elavatel isikutel, kellel reeglina puuduvad sugulased ja lähedased. Hetkel pakutakse koduhooldusteenuseid linnaosavalitsuste hoolekandeosakondade kaudu, kuid aastaks 2005 on koduhoolduses eesmärgiks seatud teenuste osutamine eeskätt linna poolt ostetavate teenustena. Eakate hoolekande mudelis on hooldustöötajad linnaosavalitsuse koosseisus, erandiks Pirita linnaosa, kus koduhooldust korraldab Avahoolduse Arenduskeskus.

Tallinnas oli koduhooldustöötajaid seisuga mai 2001 **136**, kliente **784**. Need arvud ei sisalda sotsiaalmajade kliente ja töötajaid. Keskmine koormus töötaja kohta oli seega **5,7** klienti. Linnaositi oli töökoormus väga erinev.

Tallinna linna poolt pakutavad koduteenused on fikseeritud Tallinna linnavalitsuse määruses nr 53 (27.12.1996). Teenuste osutamisega seotud probleemide uurimiseks paluti kõigi linnaosade koduhooldustöötajatel kahe nädala jooksul fikseerida tehtud töö, st. osutatud teenused, nende osutamise keskmine sagedus ja ühel korral teenuse osutamisele kulunud aeg.

Küsitlustulemuste järgi oli **enamnõutav teenus** toiduainete ja esmatarbekaupade hankimine. Seda teenust osutatakse kliendile keskmiselt kaks korda nädalas ja selle osutamiseks kulub hooldustöötajal keskmiselt 70 minutit ühe külastuskorra kohta.

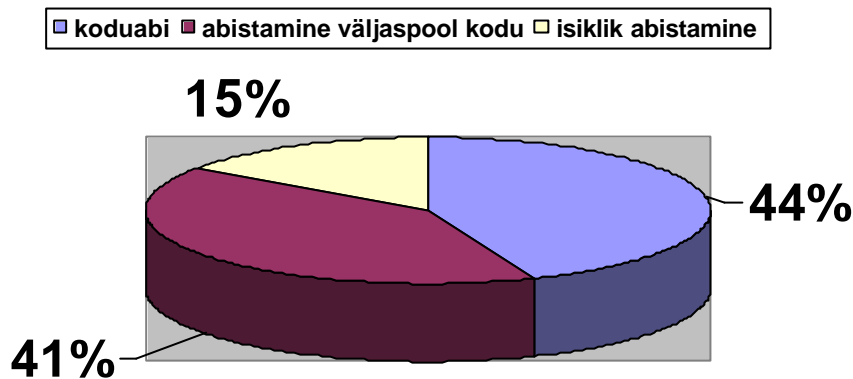
Teisel kohal teenuse tarbijate arvu järgi oli kommunaalmaksete tasumine. Teenust osutatakse keskmiselt kolm korda kuus ja selleks kulus ühel külastuskorral keskmiselt 60 minutit. Sellele järgnesid majapidamistöodega seotud teenused, näiteks prügiämbri tühjendamine, põrandate puhastamine jne.

Tallinnas osutatavad teenused võib tinglikult jagada kolme põhigruppi:

1. **Hoolekandevalast ettevalmistust nõudvad** ehk isikliku abistamisega seotud teenused (näiteks kliendi abistamine pesemisel, riietumisel, söömisel ja väljanägemise korrastamisel).

2. **Koduabi** ehk peamiselt majapidamistöödega seotud teenused (näiteks toidunõude pesemine, põrandate pühkimine ja pesemine, tolmu pühkimine ja voodi korrastamine).
3. **Abistamine väljaspool kodu** ehk igasugune varustamine, maksete sooritamine ja muud asjaajamised (näiteks toiduainete ostmiseks tellimuste vastuvõtmine, kaupade ostmine ja kojutoomine, valmistoidu kojutoomine toitlustuspunkti, kommunaalmaksete tasumise korraldamine ja ravimite muretsemine).

Sellise jaotuse korral moodustab suurema osa koduhooldusteenustest koduabi (44 %), teisel kohal on abistamine väljaspool kodu (41 %) ning kõige vähem kasutatakse hoolekandevalast ettevalmistust nõudvaid teenuseid (15 %) (vt. joonis 1).

Joonis 1. Koduteenuste jaotumine Tallinnas.

Uurimistulemustest võib järeldada, et Tallinna koduhoolduse klient on küllalt hea toimetulekuvõimega. Isikliku abistamisega seotud teenuste osatähtsus on väga väike, enamnõutavad teenused on toimetulekut toetav asjaajamine ja raskemad majapidamistööd.

Eraldi vaadeldi valmistoidu kojutoomist. Seda teenust osutatakse linnaositi küllalt erinevalt. Mitmes linnaosas ei osuta nimetatud teenust hooldustöötaja, vaid seda ostetakse toitlustusfirmadelt. Näiteks Lasnamäe linnaosas koordineerib valmistoidu kojutoomist eraldi ametnik, kes omab informatsiooni kõikide klientide kohta ja vormistab firmadega lepingud. Mustamäel valmistatakse toit päevakeskuses ja selle viivad koju hooldustöötajad, Kesklinnas aga osutab seda teenust üksnes päevakeskus, kes valmistab toidu ja korraldab ka transpordi. Sageli on teenus klientidele tasuline. Mõned linnaosavalitsused (Haabersti, Lasnamäe, Nõmme) kompenseerivad teenuse hinna kliendile 100 % -liselt, kuid mõnes linnaosas tuleb kliendil tasuda nii toidu kui transpordi eest (Pirita). Kristiines ja Põhja-Tallinnas tasub klient transpordikulud, s.o 40 krooni kuus.

Tallinnas on koduhoolduse korraldamisel üks oluline probleem: küsimus teenuse saamise õigusest. Praegu pakutakse koduhooldusteenuseid eakatele, kes on üksikud ja kel pole järeltulijaid. Nende teenuste eest tasuvad tänased maksumaksjad, kes sageli hooldavad ise oma vanemaid. On alust arvata, et kui kriteeriumid teenuse saajate osas muutuksid, siis kasvaks ka nõudlus isikliku abistamisega seotud teenuste järele. Siin võib tekkida küsimus, kust leida ressursse koduhoolduse osutamiseks klientide arvu kasvades.

Avahoolduse Arenduskeskuses on alustatud tööd koduhoolduse arendamiseks ja koduteenuste korraldusmudeli muutmiseks. Hetkel on rõhuasetus toiduainete ja esmatarbekaupade hankimise kui enamnõutava teenuse ümberkujundamisel.

Tallinna linna arengukavas on prioriteediks seatud klientide ja hooldustöötajate arvu suurendamine. Aastaks 2005 on planeeritud viia klientide arv 3000- ni. Kui iga hooldustöötaja kohta arvestada 7 – 8 klienti, siis peaks hooldustöötajate arv tõusma 400-ni.

KODUABI

Abistamine kodustes toimingutes (nt koristamine, riiete hooldus, toidu, ravimite, esmatarbekaupade ja kütte hankimine jms), välja arvatud füüsilist kontakti vajav abistamine, ning kodu ja isikliku eluga seotud asjaajamisel (nt arвете tasumine, info hankimine jms).

ISIKLIK ABISTAMINE

Lisaks koduabiteenuse tegevustele kliendi abistamine ka niisuguste toimingute sooritamisel, mis nõuavad füüsilist kontakti (nt riietamine, ihu pesemine, mähkmete vahetamine, juuste lõikamine, küünte lõikamine, habemeajamine jms).

Avahoolduse Arenduskeskus (2001) Avahooldusteenuste kvaliteedinõuded ja hinnakujunduse põhimõtted. <http://aak.1kdigital.com>

Ida-Virumaa lastekodud – neljandik Eesti lastekodulastest elab siin!**Tiina Kallavus**

Ida- Viru Maavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakonna lastekaitse peaspetsialist, MA sotsiaaltöös

*Millal me küll taipame,
et oleme kõik omavahel seotud,
et oleme ühe ja sama ihu liikmed?
Kuni maailma ei täida
armastuse väim ligimese vastu
sõltumata tõust, nahavärvist ja usutunnistusest,
muutes inimkonna vendluse
elus ja tegudes tegelikuks; kuni enamikku
inimesi ei täida vastustus üksteise hüveolu eest –
seni pole võimalik saavutada sotsiaalsel õiglust.*

Helen Keller (1880-1968)

Lastehoolekanne on hoolekande üks osa. Arvan, et tähtsaim, sest siit saab alguse kõik järgnev: lapsed kasvavad suureks, kuid kasvavad ka probleemid. Kõigil on võimalus, isegi kohustus kaasa aidata laste heaolule, sest sellest sõltub meie tulevik. Lastekaitsetööst ja selle tegijatest on kirjutatud palju uurimusi ja artikleid ning tänaseks on ilmunud ka piisavalt kirjandust. Ometi tundub, et lastekaitse teema on siiski puudulikult käsitletud. Ja kas ongi võimalik kõike kirjeldada või juhendisse vormida, kui see puudutab inimese elu – täpsemalt lapsega juhtuvaid sündmusi. Lastekodudes elavad vanemliku hoolitsuseta lapsed on vaid üks sihtrühm, kellega lastekaitsetöötaja tegeleb. Tihti nimetatakse neid “paigutatud” lasteks. Need on laste hoolekandeesutustes elavad lapsed, kes on parema lahenduse puudumisel lastekodudesse “unustatud”.

Lastekodulaps

Töötades lastekaitse spetsialistina, on mulle üha selgemaks saanud, et lastekodudest ellu astuvad noored ei saa iseseisvalt oma eluga hakkama. Aastatel 2000-2002 Ida-Virumaa lastekodudes läbi viidud projekt “Lastekodu täna ja homme” tegi kindlaks, et lastekodulaste arusaamine neid ümbritsevast ja nendega toimuvast on väga madalal tasemel. Igapäevasest tööst võib järeldada, et lastekodulaps on vägivalla (hooletusse jätmise ja füüsilise ning emotsionaalse jt vägivalla) ohver, kes vajab professionaalset lähenemist, lisatähelepanu ning vajadusel rehabiliteerimist. Alles seejärel saab loota tema arengu eakohasele ja sujuvale jätkumisele ning tema kujunemisele toimetulevaks täiskasvanuks. Kahjuks takistavad mitmed asjaolud lastekodulapse arenemist täisväärtuslikuks kodanikuks. Ühiskonna tormilise teisenemise tõttu muutuvad kiiresti ka hoolekande vaatevälja jõudvad lapsed: neil on sageli sõltuvusprobleeme-, tõsiseid käitumishäireid-, HI viirusega seotud probleeme jne. Lapse olukorra enne lastekodusse sattumist võtab kokku ühe 12 aastase poisi ülestunnistus:

“Olen kasutanud narkootikume, nuusutanud lahusteid, tarvitanud alkoholi, neelanud ravimeid, tänavatel hulkunud, elanud peres ja tagasi tulnud...”

Kõige selle tõttu kasvavad lastekodudele esitatavad nõudmised. Täna ei ole enam vaja lastekodusid, kus pakutakse ainult süüa ja peavarju, sest üha enam tuleb tegelda laste ümberkasvatamise, kujundamise ja rehabiliteerimisega. Kas selleks on ressursid olemas?

Meie maakonnas on 6 lastekodu: Narvas, Narva-Jõesuus, Sillamäel, Vokas, Kohtla-Järvel ja Kohtla-Nõmmel, kus elab kokku 320 kasvandikku vanuses 3-24 eluaastat. Kuna maakonnas on eestlasi vaid 18%, siis on meil ka ainult üks eestikeelne lastekodu, kus elab 40 last. Ligi 60% lastekodulastest on 7-14 aastased, seega ümbritsevaga aktiivse suhtlemise ja iseseisvumise konfliktiderohkes eas, aga ühtlasi ka vastuvõtlikus kujunemiseas, mis annab võimaluse edukaks kasvatustööks.

Laste mured

Minu uurimistöös leidis kinnitust hüpotees, et Ida-Virumaa lastekodulastel esineb rahulolematust lastekodu elukorraldusega, raskusi toimetulekuga oma tulevases elus ning et olemasolevad ressursid ei võimalda kasvandikke igakülgsest arendada.

Uurimusest selgus, et 52,5% kasvandikest tahab lastekodus midagi muuta: “lastekodus peavad olema meeskasvatajad”, “vahetaksin kogu kaadri välja, sest need on väsinud”, “lastele peab rääkima organisatoorsetest asjadest, probleemidest”, “lapsi ei tohi pidada “hallideks hiirekesteks”, kõik ei ole sarnased”, “saadaksin kõik koju”... Need ettepanekud on võetud laste vastustest. Muret teeb, et 30% lastest ei ole kellelegi oma probleemidest rääkida. Usaldamatus on lastekodulaste puhul nende elu negatiivsete kogemuste tagajärg. Eelkõige ei usaldata täiskasvanuid, mida tõestab asjaolu, et vaid neljandik kasvandikest usaldab oma kasvatajat. Vaatamata sellele, et paljud lapsed väljendasid oma rahulolematust, kirjutades seni mitte täitunud igatsustest, soovidest ja lootustest, väidab 77% lastest siiski, et nende elu on muutunud paremaks võrreldes lastekodule eelnenud perioodiga. Seega võib järeldada, et lastekodu kui asendushoolduse vorm on hetkel vajalik, kuid see vajab olulisi, lapse arengut ja rehabiliteerimist arvestavaid muudatusi.

Lapse jaoks oluline perering ja suhtlemine puudub täielikult 60,6% lastest. Töö bioloogiliste vanematega on minimaalne, sest nii eestkostetasutustel kui lastekodudel puudub selleks raha. Kahjuks ei ole 80,6% lastest tugiperet ning see takistab kasvandikel omandamast teadmisi ja kogemusi pereelust, raskendab ellu astuvate noorte iseseisvat toimetulekut.

Lastekodulapsed vajavad lisatähelepanu ka koolis, sest paljudel esineb õpiraskusi ja puudub motivatsioon õppimiseks. Hälvikute koolis õpib 71 Ida-Virumaa lastekodulast, kuid eriõpetust vajaksid pooled lastekodude kasvandikest. Elukutset omandavate noorte mureks on õpitava ala perspektiivitus ja tulevikus raskused töö leidmisel. Oodatakse omavalitsuse toetust ja arvamust eriala valiku ning õpitava ameti rakendamise võimaluste suhtes oma tulevases elukohas.

Terviseprobleeme esineb enamusel lastest, 177 kasvandikule on välja pandud kindel diagnoos. Väga sageli esineb pea- ja kõhuvalu ning nutuhoogusid, mis viitab laste poolt läbielatu jätkuvalle mõjule. Lastekodulaste tervislik seisund vajab lisauuringuid ja varasemate otsuste läbivaatamist, kuid eelkõige inimressurssi ja raha, et korraldada kasvandike igakülgne meditsiiniline rehabiliteerimine vastavalt nende individuaalsetele vajadustele ning selleks, et luua lastele arenguks vajalikud tingimused.

Nõudmised lastekodule kasvavad

Kasvatajate tööädala pildistuste põhjal võib väita, et neil on palju tööülesandeid, mille täitmise tõttu jääb tahaplaanile individuaalne suhtlemine lapsega. Laste arv, kelle suunamise ja arendamise eest kasvatajad peavad vastutama, on niivõrd probleemsete laste puhul liiga suur. Kasvatajad on väsinud ja närvilised, tihti rahulolematud oma tööga (palju “raskeid” lapsi, ei suuda oma tööd teha nagu tahaksid ja õigeaks peavad). Vaid kolmandikul kasvatajatest on erialane haridus. Väga vajalikuks peetakse koolituskursusi tööks järjest probleemsemate lastega ning supervisiooni võimalust. Kahjuks puudub koolitusteks ja superviseerimiseks raha.

Aastast aastasse on Ida-Virumaa lastekodudesse suunatud lapsed muutunud “raskemaks”. Nad on pikka aega maitsnud vabadust tänavatel, neil puudub kooliskäimise kogemus, nad on tarvitanud mitmesuguseid mõnuaineid, paistavad silma hälbiva käitumisega, on kasvanud asotsiaalses keskkonnas. Valdavalt on niisugused lapsed kaotanud usalduse täiskasvanute vastu. Nad alahindavad ka ennast ja alavääristavad teisi. Enamasti on nad kannatanud vägivalda all, samas on sellised lapsed ise vägivaldsed ja kontrollimatud oma olekus, sõnavaras ja tegudes. Lastekodudel puuduvad arvestatavad kogemused, koolitus ja tingimused tööks niisuguste lastega. Lapsed vajavad eelkõige psühhoteraapiat ja pikaajalist ravi, mida ei suuda pakkuda tavaline kasvataja ega – lastekodu. Kahjuks ei võimalda lastele ülalpidamiseks riigi poolt eraldatud raha spetsialistide (psühholoogid, psühhoteraapeudid, logopeedid, eripedagoogid jt) abi kasutamist.

Kokkuvõtteks

On vaja leida võimalusi lastekodulaste rehabiliteerimiseks, et nad omandaksid eakohased sotsiaalsed oskused, turvatunde, et nad leiaksid ennast ja säilitaksid hingelise tasakaalu – alles siis saame nõuda neilt edu õppetöös ja käitumist vastavalt ühiskonna normidele ja ootustele.

Kujunenud olukorras tuleb asetada põhiorhk ennetustööle, et pidurdada lastekodulaste juurdekasvu. Sellel eesmärgil on sotsiaalministeerium alustanud projektiga “Laste hoolekande optimaalse korraldusmudeli kujundamine”.

Lastekoduteenus tuleb põhjalikult läbi arutada ja leida need kitsaskohad (töökorraldus, spetsialiseeritud kaadri puudus vm), mis takistavad kasvandike igakülgset arendamist. Tuleb leida lisaressursse, et parandada bioloogiliste vanematega tehtavat tööd ja koostööd omavalitsustega, väärtustades niiviisi last, kes tahab oma kodukohta tagasi pöörduda oodatud ja toimetuleva noorena. Tuleb tunnustada lastekodude töötajaid: hinnata nende vastutusrikast tööd, kindlustada nad korraliku sissetuleku ja täiendkoolitusega. Lastekodu peab muutuma igas mõttes avatumaks, seda nii lastekodu siseelu kui välissuhtluse osas.

Kohus otsustas

Head kolleegid!

Aastaid on väliseksperdid kahelnud, kas Eesti õigussüsteem ikka tagab inimestele piisavalt tõhusa kaitse. Meil on nende kahtlusi olnud raske ümber lükata, sest näiteks sotsiaalvaldkonda puudutavaid kohtuotsuseid peaaegu ei olnudki. Viimastel aastatel on aga niisugustes küsimustes kohtusse pöördumisi järjest rohkem, seda ka otseselt hoolekandesse puutuvates asjades.

Seda, et sotsiaalsed õigused on muutumas kohtus tegelikult kaitstavateks õigusteks, võib pidada ühiskonnas demokraatia süvenemise ja küpsemise märgiks. Järjest paremini tuntakse oma õigusi, õiguskaitse võimalusi ning neid võimalusi ka kasutatakse. Inimesed ei pöördu kohtusse enam üksnes oma asjas õiguse saamiseks, vaid ka avaliku sektori poolt osutatavate teenuste ja muude õiguste, sealhulgas sotsiaalsete õiguste kaitseks.

Seepärast on hea, kui sotsiaaltöö tegijad saavad ülevaate sellest, missugustes hoolekandega seotud küsimustes inimesed kohtusse pöörduvad ja mida kohtud otsustavad. Et ülevaate saamist veidi hõlbustada ning sellega sotsiaaltöö praktika ühtlustumisele kaasa aidata, alustame ajakirjas *Sotsiaaltöö* uut rubriiki “Kohus otsustas”.

Jõudu ja edu soovides

Merle Malvet

Rubriigi “KOHUS OTSUSTAS” esimeses artiklis võtame vaatluse alla toimetulekutoetust taotlenud isiku (*edaspidi: L*) hagi Jõhvi linnavalitsuse vastu 03. aprillist k.a. (kohtuotsus nr 3-93/2002) sotsiaaltoetuse saamise küsimuses.

2001. aastal esitas L Jõhvi Linnavalitsuse sotsiaalosalakonnale seitsmel korral nõuetekohase taotluse toimetulekutoetuse saamiseks ning sai ka toetused kätte. Möödunud aasta detsembris avastas linnavalitsus, et L on toetuse saamiseks esitanud väärandmeid. Linnavalitsus keeldus edaspidisest toetuse maksmisest ning nõudis valesti makstud toetusraha tagasi. Põhjendus: L varjas toetuse taotlemisel asjaolu, et tema abikaasa G sai igakuist pensioni, mistõttu L-l puudus alus toimetulekutoetuse määramiseks. L vaidlustas kohtus linnavalitsuse otsuse toetuse maksmisest keeldumise kohta ning soovis toimetulekutoetuse maksmist tagantjärele.

L väitis, et toimetulekutoetuse maksmisest keeldumine ja makstud summade tagasimaksmise nõue on alusetud, sest ta ei elanud abikaasa G-ga ühises eluruumis ega omanud ühist majapidamist. Nende abielu lahutati 2001. a. detsembris, G aga kirjutati eluruumist välja juba 2000. a. novembris. Kohtuistungil kinnitas L, et ta ei ole abikaasa pensionist tulu saanud ning ei olnud teadlik pensioni arvestamise kohustusest toetuse taotlemisel, ametnikud aga polevat taotluste vastuvõtmisel sellekohaseid selgitusi andnud. Linnavalitsus vaidles, et kaebuse esitaja on ise tunnistanud G oma pereliikmeks ning möönis, et kuigi ametnikul on selgitamise kohustus, pidi taotleja ise aru saama, et andmed oleks tulnud esitada ka pensioni kohta.

Asja läbivaatamisel leidis kohus, et **toimetulekutoetuse määramisel on oluline isikute samas eluruumis elamine, ühine majapidamine ning tuluallikate ühine kasutamine, mitte aga see, kas need isikud on omavahel abielus.** Kuna L ja G omasid erinevaid majapidamisi, olid lahutatud ning L G-lt tulu ei saanud, polnud linnavalitsusel alust nõuda enamakse tagastamist.

Kohus otsustas

Samas oli L toetuse saamisel arvesse võetava isikuna märkinud perekonnaliikmete hulka G ning seega esitanud toimetulekutoetuse saamiseks tegelikkusele mittevastavaid andmeid, mis sotsiaalhoolekande seaduse § 30 lg 6 kohaselt võib kaasa tuua toetuse mittemaksmise ja alusetult saadud toetussummade tagasinõudmise võimaluse. Puudusid aga tõendid, et L oleks valeandmeid esitanud tahtlikult. **Kohus leidis, et tegemist oli tavakodanikuga, kellelt ei saa nõuda kõigi asjassepuutuvate seadusesätete tundmist. Küll saab selliseid teadmisi nõuda toetuse määramisega tegelevatelt ametiisikutelt, kes käesoleval juhul pole nõutaval määral täitnud abivajajale selgituste andmise kohustust, mille neile paneb sotsiaalhoolekande seaduse § 29.**

Kohus märkis ka, et tuleb eristada konkreetset ajavahemikus toimetulemiseks abi saamise õigust ja varem saadud toetuste enammakse tagasinõudmise õigust. **Esitatud valeandmed toovad kaasa just sellel kuul toimetulemiseks mõeldud toetuse mittemaksmise. Valeandmetest tulenev enammakse ei saa välistada võimalust toimetulekuabi saamiseks mis tahes järgneval kuul.** Kohtu arvates polnud Jõhvi Linnavalitsusel alust keelduda L-le toimetulekutoetuse maksmise taasalustamisest.

Kuivõrd sotsiaalhoolekande seadus sätestab, et **toimetulekutoetust tuleb iga kuu eest eraldi taotleda ning ka määrata, ei ole õige kõnelda toetuse maksmise jätkamisest või taasalustamisest.**

Kohus otsustas, et kuna 1. jaanuaril 2002 jõustunud sotsiaalhoolekande seaduse § 22³ lg 1 keelab määrata toimetulekutoetust varasemate kuude eest, pole L-il seaduslikku alust nõuda toetuse väljamaksmist vahepeal möödunud kuude eest. Sellest tulenevalt ei saanud kohus L-i taotlust temale toimetulekutoetuse maksmise taasalustamiseks rahuldada, sest toetust tuleb taotleda igal konkreetsel kuul eraldi.

Halduskohtumenetluse seadustiku sätete kohaselt jagatakse kaebuse osalisel rahuldamisel kohtukulud võrdeliselt kaebuse rahuldamisega. Seetõttu otsustas kohus, et Jõhvi Linnavalitsus kannab kohtukuludest kaks kolmandikku ning riik ühe kolmandiku. Seda seepärast, et L oli oma maksujõuetuse tõttu vabastatud riigilõivu tasumisest. Tähtsust omas ka asjaolu, et kaebus ei olnud korrektne ning selles paluti tühistada olematu õigusakt, mistõttu kohus pidi selgitama kaebaja tegeliku tahte.

Esitatud kohtulahend peaks päris selgesti näitama, kui oluline on inimeste vastuvõtuga tegelevate ametnike seadusetundmine ning seadustes sätestatu järgimine. Käesoleval juhul oleks toetust taotlevale isikule tema õiguste ja tegutsemiskäigu detailsem selgitamine päris kindlasti ära hoidnud asja jõudmise kohtuni. Sellega oleks hoitud kokku riigi ja omavalitsuse raha, säästetud kohtu ning teiste protsessis osalejate aega ning närve.

Heli Sildmäe

Sotsiaalministeeriumi sotsiaalkindlustuse ja toetuste osakonna jurist

Võidetud aastad ja Eesti eakate eneseabitegevus

Aili Kogerman

vabatahtlik seeniorpoliitik

Eakate inimeste osatähtsuse suurenemine rahvastikus on muutmas oluliselt suhtumist eakatesse inimestesse. Kui veel hiljaaegu räägiti avalikkuses vanadest inimestest vaid kui hoole ja abi vajajatest, kui vaestest ja üksikutest inimestest, siis nüüd on teemad muutunud - eakad inimesed tunnevad ennast iseseisvate ja kompetentsetena, ise enda eest vastutavatena. See aga sageli ei vasta veel ühiskonna ja sageli ka perekonna ootustele ja arvamustele. Tekivad konfliktid. Vahepeal on demograafid ja gerontoloogid teinud tööd, olukorda on analüüsitud ja teema üle laialt diskuteeritud.

Kes on Eesti vanaduspensionär

Eestis oli 2001. aastal 297 363 vanaduspensionäri, nendest üle 65 aastaseid 207 564 ja üle 85 aastaseid 17 472. Alates 01. juulist 2002 on keskmine vanaduspension 1780 krooni, mis tähendab ka seda, et paljud saavad pensioni keskmisest tunduvalt vähem ja sellega on linnas elaval üksikul pensionäril väga raske toime tulla. Kui üle-eelmisel sajandivahetusel oli keskmine eluiga Euroopas ca 40 aastat, siis möödunud sajandivahetusel oli see juba kaks korda pikem. Eestis on keskmine eluiga 70,7 aastat, meestel 65,1 ja naistel 76,0. See tähendab, et pensionile jääval naisel on ees veel 15 - 20 aastat täisväärtuslikku elu. Alles 75 - 80 eluaastast alates võime rääkida neljandast elufaasist, kui inimene vajab toimetulekuks kõrvalist abi. On tekkinud uus elufaas, mida nimetatakse kolmandaks elufaasiks või ka kolmandaks nooruseks. Meeste keskmine eluiga on kahjuks statistiliselt lühem, mis tähendab seda, et statistiliselt tuleb naistel elada 10 aastat lesena.

Mida teha võidetud aastatega

Niisiis on saatuselt võidetud 15 - 20 aastat ja tekib küsimus, mida nendega ette võtta. Erinevalt Euroopast, on Eesti pensionär suhteliselt vaene ja paljudel on toimetulekuraskusi. Riik on omalt poolt soodustanud pensionäride töötamist sellega, et töötavale pensionäriale makstakse välja ka tema pension maksuvabalt. Eestis töötab 10 7000 vanaduspensionäri, mis moodustab kolmandiku kõigist vanaduspensionari saajatest. Riikliku pensioni maksmisega töötavale vanaduspensionäriale on Eesti Euroopa riikide seas tõeline haruldus. Nüüd räägitakse ka Euroopa pensionäride organisatsioonides üha enam pensionäride tööhõive parandamisest.

Töötamise kõrval pakuvad eakate organisatsioonid koostöös omavalitsustega palju võimalusi vabatahtlikuks eneseabitegevuseks. Eesti on alates taasiseseisvumisest võrdlemisi hästi korraldanud eakate eneseabitegevust, nii et pea igal soovijal on võimalus leida endale sobiv tegevus mõnes päevakeskuses või pensionäride klubis. Teoreetiliselt on võimalik igal eakal inimesel leida endale meelepärane ja kompetentsile vastav tegevus kas perekonnas, hoolekandes, mõnes erakonnas jne. Dialoogis valitsusega õnnestus pensionäride organisatsioonidel saada riigieelarvest alates 2001. aastast oma tegevuseks toetust, mille taolist teistes Ida- ja Kesk - Euroopa riikides pole. Alates 2002. aastast jagab sotsiaalministeeriumi vanuripoliitika komisjon toetust eakate eneseabitegevust toetavatele projektidele.

Kõik Eesti omavalitsused on leidnud võimalusi eakate päevakeskuste ja organisatsioonide materiaalseks toetamiseks, mistõttu Eesti eakas inimene on viimase kümne aasta vältel muutunud hoopis iseseisvamaks ja vähem manipuleeritavaks. Üha enam areneb koostöö sotsiaaltöötajatega, et vabatahtlike abistajaid kaasa tõmmata üldisse sotsiaaltöösse. Pakume oma abi ka mujal. Nii näiteks tegutseb Tallinnas grupp vanemaid õpetajaid, kes edukalt aitavad põhikooli lapsi põhiainetes taas järjele, eakad teostavad sotsioloogilisi uuringuid jne.

Pereabilised vajavad tuge

Uurimused on näidanud, et kõrvalist abi vajab ca 25% Eesti eakatest ehk umbes 50 000 inimest. Eestis oli 2000. aastal 115 täiskasvanute üldhooldekodu, milles kohti 3276 (peale selle erihooldekodud 2509 täiskasvanud hoolealusele). 4503 eakat abistavad sotsiaaltöötajad nende kodudes. Niisiis laias laastus võttes hooldatakse riiklikult ja omavalitsuste poolt vähem kui 8000 eakat, s.o vaid 15 % abivajajatest. Ülejäänud elavad kodus ja neid abistavad pereliikmed, sõbrad, naabrid. See on perekondadele sageli raske nii rahaliselt kui füüsiliselt. Vahepeal tõi haigetele eakatele inimestele leevendust puuetega inimeste toetuste seadus, mille alusel hakkasid puudega inimese toetust saama ka eakad puudega inimesed ja nende hooldajad. Seni aga olid hoolekande vaateväljast väljas paljud kõrges eas haiged inimesed, keda hooldavad kodus nende eakad lapsed või abikaasad. Olen olnud tunnistajaks mitmetele juhtudele, kus eakat 95 aastast ema hooldanud 70 aastane tütar ei pidanud raskele koormale vastu ja suri. Sellepärast oleme meie - eakad vabatahtlikud - hakanud rääkima teemal "tütreabi ja pereabi", vajadusest toetada pereabilisi nii materiaalselt kui teadmistega. Tean, et sotsiaalministeeriumis on valmimas omasteabi käsiraamat haiget kodus hooldavatele inimestele. On tekkinud ka esimesed tähtajalised hooldekodu kohad, kuhu saab haige pereliikme paigutada nädalaks - paariks, et hooldaja saaks ise veidikene hinge tõmmata.

Rahvusvahelised sidemed

Eesti eakad vabatahtlikud on saanud hea koolituse Euroopa seniororganisatsioonide toel. Meie eakaid on demokraatlikuks eneseabitegevuseks koolitanud ja toetanud peamiselt EURAG (Euroopa Pensionäride Liit) oma Ida- ja Kesk - Euroopa töögrupi kaudu. Eriti on Eesti eakate eneseabitegevusele kaasa aidanud ja Tallinnas Poska tn asuva Vanurite Eneseabi ja Nõustamiskeskuse kaudu ka materiaalselt toetanud pr. Käte Tresenreuter Berliinist. Me oleme saanud temalt julgust suhtlemiseks ka valitsuse ja omavalitsuste juhtidega.

Viimase viie aasta jooksul on Ida- ja Kesk- Euroopa pensionäride koolitamisega tegelnud ülemaailmne organisatsioon HelpAge, mille töös on aktiivselt osalenud ka meie pensionärid.

Sel suvel viibisid Eesti pensionärid mitmel rahvusvahelistel seniororganisatsioonide kongressil ja seminaril: EURAG'i suurel kongressil Torinos käis 7 Eesti esindajat, kus EURAG'i Nõukogu liikmeks valiti Eestist Heino Hankewitz ja Aili Kogerman.

HelpAge piirkondlikel seminaridel Prahlas, Frankfurdis ja Vilniuses valmistasid Eesti vabatahtlikud seniiorpoliitikud ette nõudmisi ÜRO Madridi vananemisassambleele ja Berliinis septembris toimunud riikidevahelisele ministeeriumite vananemiskonverentsile.

Septembri alguses osalesid Berliinis toimunud eneseabiseminaril "Aktiivne vananemine - väljavaated ja võimalused" kõigi viie EURAG Eesti liikmesorganisatsiooni esindajad. Võib häbenemata tunnistada, et välismaal esinedes ja osaledes paistab silma Eesti eakate kompetents, keeleoskus, aktiivsus ja väärikus ning neil on, mida rääkida oma maa eakate aktiivsusest. Sellist laialt arenenud päevakeskuste võrgustikku nagu Eestis pole mitte üheski teises Kesk- ja Ida- Euroopa riigis. Välismaale sõidetaksegi mitte ainult õppima, vaid ka õpetama. Tänu Avatud Eesti Fondi juures tegutsevale Balti Ameerika Partnerlusprogrammile oleme, taas erinevalt teistest Ida- ja Kesk-Euroopa riikide pensionäridest, saanud oma õppesõitudeks ka raha. Eesti riik on seni toetanud meie osavõttu rahvusvahelistest üritustest vaid erandkorras.

Kokkuvõtteks võib öelda, et Eesti eakate organisatsioonide omaalgatuslikul tegevusel eneseabitegevuse ja rahvusvaheliste sidemete arendamisel on oluline roll Eesti positiivse seeniorpoliitika ülesehitamisel. Positiivseks saab lugeda vabatahtlike seeniororganisatsioonide ja valitsuse vahelist dialoogi ja koostööd eakate eneseabitegevuse toetamisel. Oleks hea, kui riik saaks toetada ka Eesti seeniororganisatsioonide osavõttu rahvusvaheliste organisatsioonide tööst.

Tööhõive tegevuskava aastaks 2003

Mari Väli

Sotsiaalministeeriumi tööturu osakonna peaspetsialist

Käesoleva aasta juulis kiitis Vabariigi Valitsus heaks juba kolmanda tööhõive tegevuskava – aastaks 2003. Tööhõive tegevuskava töötatakse välja sotsiaalministeeriumi juhtimisel koostöös haridusministeeriumi, majandusministeeriumi, siseministeeriumi, rahandusministeeriumi ning sotsiaalpartnerite esindajatega. Tegevuskava koostamisel arvestatakse Euroopa tööhõive põhisuundadega, mis annab Eestile ühelt poolt võimaluse harjuda Euroopa tööhõivestrateegiaga ning teisalt võrrelda Eesti tööturu olukorra parandamiseks tehtavat Euroopa Liidu (EL) liikmesriikide ning teiste kandidaatriikidega. Samuti on tegevuskaval oluline roll eri institutsioonide tööhõivealase tegevuse koordineerimisel.

Tööhõive tegevuskava aastaks 2003 koosneb kolmest osast – Eesti tööturupoliitika, selle taust ja tööhõive tegevuskavade tulemused ning uued tegevussuunad. Esimene osa kujutab endast ülevaadet tööturгу puudutavatest peamistest strateegilistest dokumentidest, tööturupoliitika ellurakendamisest 2001. aastal, selle rahastamisest ja peamistest probleemidest Eesti tööturul. Tegevuskava teine osa annab ülevaate majanduses, sealhulgas tööturul viimastel aastatel toimunud peamistest muudatustest ning Tööturuameti viimase aasta tegevusest. Eraldi käsitletakse Euroopa Liidu tööhõive põhisuundade neid põhimõtteid, mida tuleks silmas pidada kõigi tegevuste elluviimisel. Sellisteks põhimõteteks on elukestev õpe, töö ja töökohtade kvaliteet, vanemaalise tööjõu problemaatika, sotsiaaldialoogi arendamine. Tegevuskava kolmas osa käsitleb Euroopa tööhõivestrateegia alusel nii juba ellu viidud kui ka kavandatavaid tegevusi.

Eelmiste tööhõive tegevuskavade tulemused ja uued tegevused

- **Riskigruppide tööturule integreerimisele suunatud tegevused**

Kuigi ühtsete põhisuundade alusel tööhõive tegevuskava koostamise üheks eesmärgiks on Euroopa Liiduga võrreldava tööturupoliitika elluviimine, jäetakse liikmesriikidele tegevuskava koostamisel siiski vabadus pöörata suuremat tähelepanu konkreetse riigi aktuaalsetele probleemidele. Selline suhtumine on Eesti jaoks äärmiselt oluline, kuna võimaldab meil rõhutada just Eesti tööturusihtuatsioonile iseloomulikke probleeme (nt tööturupoliitika rahastamisega seonduvat).

Eesti tööturu peamised probleemid võrreldes Euroopa Liidu liikmesriikidega on 2001.a. andmete alusel püsivalt kõrge üldine tööpuudus (12,6%) ja noorte tööpuuduse kõrge tase (22,2%) ning tööturupoliitika elluviimisele riigieelarvest eraldatav napp raha, mis ei ole paari viimase aasta jooksul märkimisväärselt kasvanud. Seetõttu on väga oluline hinnata aktiivsete tööturumeetmete efektiivsust ning rakendada teenuseid lähtuvalt tööturu riskigruppide vajadustest. Nii on tööhõiveametites käigus spetsiaalsed pilootprojektid **noorte ja pikaajaliste töötute** tööerakendamiseks, milles osaleb kokku üle 750 töötut. Nii pikaajaliste töötute kui noorte töötute projektide üheks oluliseks osaks on osalejatele individuaalse tegevuskava koostamine, mis on osutunud tulemuslikuks.

On selgunud ka vajadus konsultantide koolituse järele, kes juhendavad seesuguste tegevuskavade koostamist. Tööhõive tegevuskava 2003 üheks eesmärgiks on muuta tööhõiveametite teenuse üheks osaks individuaalse tegevuskava koostamine kõigile seda soovivatele töötutele.

Noorte paremaks integreerimiseks tööturule on kavas käivitada Phare projekt "Toetus noorte tööhõivele". Selle raames katsetatakse võimalust kombineerida kutseõpet, tööpraktikat, õpipoisiskeemi ja olemasolevaid tööturuteenuseid, et kindlustada noortele võimalikult sujuv üleminek koolist tööellu.

Eelmissel tegevuskavade raames on ellu rakendatud erastamisrahast finantseeritud projektid **puuetega inimestele** toetatud töökohtade loomiseks, milles erinevates maakondades osales kokku ligi 90 töötut. Maavalitsuste ja kohalike omavalitsuste, era- ja kolmanda sektori koostöös on loodud toimivad meeskonnad puuetega inimeste aitamiseks tööturule ja nende töötamise toetamiseks. Väljatöötatud mudeli alusel jätkub toetatud töökohtade loomine puuetega inimestele ka 2003. aastal.

2003. aasta alguses käivitub sotsiaalministeeriumi juhtimisel Phare projekt "Puuetega inimeste tööhõive suurendamine", mille eesmärk on puuetega inimeste konkurentsivõime tõstmine ja töövõimaluste avardamine rehabilitatsiooni- ja tööturuteenuste osutamise ning töökohtade kohandamise kaudu. 2003. aastal töötatakse välja töökohtade kohandamise teenus – koolitatakse spetsialiste, töötatakse välja teenuse optimaalne rahastamismudel ning tööandjate nõustamise ja rahalise motiveerimise mehhanism. Teenust on kavas rakendada 2004. aasta tööhõive tegevuskava raames riigieelarvest.

Uue riskigrupina on Tööhõive tegevuskavas 2003 käsitletud **vanemaealist tööjõudu**. On selge, et peagi muutub üha väheneva tööealise rahvastiku taustal järjest olulisemaks vanemaealise tööjõu (üle 45-aastaste) motiveerimine ning võimaluste loomine töötamise jätkamiseks. Selleks on vanuripoliitika aluste ellurakendamise riikliku programmi 2002-2005 ja tööhõive tegevuskavade raames kavandatud tegevused pensionieelses eas inimeste tööhõive edendamiseks, tingimuste loomine tööelust pensionipõlve paindlikuks üleminekuks ning selle propageerimiseks ja pensionieas vähendatud koormusega töötamise soodustamiseks.

- **Tööturu nõudmiste ja haridussüsteemi poolt pakutava vastavusse viimine**

Tegevuskava kolmandas osas käsitletud kutsehariduse arendamisega seotud tegevused on suunatud tööjõu nõudluse ja pakkumise mittevastavuse vähendamisele. Olulisemad neist on seotud elukestva õppe põhimõtete väljatöötamisega ja täiskasvanuharidusele juurdepääsu parandamisega, sest need omandavad kiiresti muutuvates sotsiaal- ja majandustingimustes üha suuremat tähtsust. Haridusministeerium on seadnud eesmärgiks aastaks 2003 kahekordistada kutseõppeasutustes täiskasvanute tööalases koolituses osalejate arvu ning koostada elukestva õppe strateegia tegevuskava, mis paneks paika erinevate osapoolte rolli elukestva õppesüsteemi loomisel ja arendamisel. Lisaks eeltoodule pannakse rõhku sotsiaalpartnerite ulatuslikumale kaasamisele kutsekoolide juhtimisse, kutsekoolide õppepraktika võimaluste avardamisele, hindamissüsteemi juurutamisele jne.

- **Ettevõtlust toetavad meetmed**

Tasakaalustamaks tööjõu konkurentsivõime parandamisele suunatud tegevusi, kajastab tööhõive tegevuskava ka ettevõtluse arendamist toetavaid meetmeid. Ettevõtluse toetusmeetmeid rakendab majandusministeeriumi haldusalas tegutsev Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus (EAS). EAS on käivitanud messi- ning nõustamis- ja ärikoolitustoetuste maksmise, alustavate ettevõtjate stardiabi, infrastruktuuri arendamise ja töötajate ümberõppe- ja täiendkoolituse toetuse ning ettevõtja infoportaali. Krediidi ja Ekspordi Garanteerimise Sihtasutuse (KredEx) kaudu parandatakse ettevõtete finantseerimisvõimalusi, pakkudes laenu- ja liisingugarantiisid. 2003. aastal kuuluvad prioriteetide hulka inimressursi arendamine (ettevõtlusega tegelemise motiveerimine ja konkreetsel tegevusalal nõutavate oskuste ja teadmiste õpetamine), finantseerimisvõimaluste parandamine, ettevõtlust toetava tugistruktuuri arendamine, ettevõtlusalase informatsiooni kättesaadavuse parandamine ning asjaajamise lihtsustamine.

Tööhõive tegevuskava 2003 sisaldab ka mitmeid teisi tööturu arengut toetavaid tegevusi, millest võiks nimetada tööturustsüsteemi haldussuutlikkuse tõstmist, regionaalarengu programme ja kolmepoolsete tööhõivenõukogude töö tõhustamist, sotsiaaldialoogi ja paindlike töösuhete arendamist ning soolise võrdõiguslikkuse põhimõtete sisseviimist riiklikesse programmidesse, tegevuskavadesse ja meetmetesse.

- **Võimalused tööhõive tegevuskava tulemuslikuks rakendamiseks**

Hoolimata sellest, et tegevuskava koostati juba kolmandat korda ning et see koondab endasse terve hulga institutsioonide tööturu olukorra parandamisele suunatud tegevusi, kätkeb see endas ka mitmeid kitsaskohti. Näiteks ei ole tegevuskava analüüsisivas osas kasutatud tööturu riskigruppide olukorda kajastav statistika veel küllalt põhjalik tulemuste hindamiseks. Probleemidena võib nimetada ka kavandatud tegevuste ebapiisavat omavahelist seostatust ning erinevate institutsioonide vähest huvi tegevuskava koostamises ja rakendamises osalemiseks. Kindlasti takistab tegevuskava edukat ellurakendamist ka tööturupoliitika ebapiisav rahastamine, mis omakorda seletab mitmete organisatsioonide vähest motivatsiooni osaleda tegevuskava koostamises. Euroopa Liidu liikmesriikides on tööhõive tegevuskava koostamisse ja rakendamisse kaasatud riiklike, piirkondlike ja valitsusväliste institutsioonide ring märkimisväärselt laiem ning see on oluliseks teguriks tegevuskava tulemuslikul elluviimisel. Seejuures tuleb aga silmas pidada, et EL-s on tegevuskava ellurakendamise oluliseks rahastamisinstrumendiks Euroopa Sotsiaalfond, mille summasid saab Eesti kasutama hakata alles liitumisjärgselt. Selleks peaks meil riigi haldussuutlikkuse parandamise kõrval olema ka toimiv võrgustik partneritest, kes oleksid huvitatud tööhõive olukorra parandamisest, mille kujunemisele tööhõive tegevuskavade koostamise senine praktika kaasa on aidanud. Eesti tööturusiituatsiooni parandamisele aitavad kokkuvõttes kaasa ühelt poolt ühiskonna erinevate huvigruppide laialdasem kaasamine ning teisalt kasvanud rahalised võimalused ja tööhõive tegevuskavade koostamine ja rakendamine.

Pikaajalised töötud ja nende tagasitoomine tööturule

Ülle Marksoo

sotsiaalministeeriumi tööala asekancleri nõunik

Viimase aasta jooksul on Eesti majanduse areng olnud küllalt edukas, mis on avaldanud positiivset mõju ka tööturule. Töötuse määr on langenud 12,6%-lt 2001. aastal 9,4%-ni 2002. a. II kvartalis. Võrreldes 2001. a. keskmisega (83 tuhat) on töötute arv vähenenud 61 tuhandeni. Samas on aga tööga hõivatute arv kasvanud ainult ca 3 tuhande võrra (578 tuhandelt 581 tuhandeni). Järelikult ei ole töötute arv vähenenud mitte seetõttu, et tööhõive oleks oluliselt kasvanud ja töötud tööd leidnud, vaid suurenenud on hoopis mitteaktiivsus.

Võrreldes mitteaktiivsuse põhjusi, võib märgata õpilaste arvu tunduvalt suurenenud eelmiste aastatega võrreldes. Iseenesest on tegemist positiivse nähtusega, sest hariduse omandamine on üks kindlmaid kaitseid töötuks jäämise vastu. Käesoleva aasta alguses oli õpilasi koguni ca 19 tuhande võrra rohkem kui aasta tagasi. Murettekitav on aga heitunud isikute osakaal mitteaktiivsete seas. Need on inimesed, kes küll tahaksid tööd teha, kuid ei otsi tööd, kuna on kaotanud lootuse seda leida. See grupp kasvab eelkõige nende töötute arvel, kes on pikkadest ja tulemusteta tööotsingutest väsinud ning ei usu enam töö leidmise võimalusse.

Seega on töötute seas peamiseks riskigrupiks just pikaajalised töötud, kes on tööd otsinud 12 kuud või kauem ning kelle tööturule tagasitoomine on vaearikaks ja riigile kulukas.

Tabel 1. Töötud, pikaajalised töötud ja heitunud

Aasta	Töötute arv kokku (tuh)	Sh pikaajaliste töötute arv (tuh)	Pikaajaliste töötute osatähtsus töötutest %	Heitunud isikute arv (tuh)
1998	66,1	31,1	47,1	17,2
1999	80,5	36,9	45,9	18,9
2000	89,9	40,8	45,4	19,1
2001	83,1	40,1	48,3	22,4
2002 I kv	72,6	42,9	59,1	14,5
2002 II kv	60,6	31,3	51,7	19,2

Allikas: ESA tööjõu-uuringud

Nagu tabelist näha, on Eestis üle 60 tuhande töötut, kellest üle poole on pikaajalised töötud. Kui lisada heitunud isikud, saame kokku ca 80 tuhat inimest, kes tahaks tööd teha, kuid pole mingil põhjusel selleks võimalust leidnud.

Ei ole sugugi õige väita, et kõik töötud on laisad ning oma töötuks jäämises ise süüdi. 2002.a. tööjõu-uuringu andmetel on viimase 10 aasta jooksul ca ¼ elanikkonnast (~260 tuhat) vanuses 15-74 olnud lühemat või pikemat aega töötut. Neist 44% on kogenud pikaajalise töötute staatust. Inimene võib jääda töötuks mitmel põhjusel, sageli temast sõltumatutel, nagu näiteks ettevõtte pankroti tõttu. Edasi oleneb juba inimesest, kas ta suudab uue olukorraga kohaneda ja kõiki tööotsingu võimalusi ära kasutada.

Sageli on töötu vanus see, mis takistab töö leidmist. Nii keskealistel kui vanematel töötajatel on raskusi töökoha saamisega, kuna tööandjad eelistavad nooremaid. Pidev äräitlemine põhjendusega "te olete liiga vana" mõjub halvasti inimese enesehinnangule ja tekitab tunde, et teda pole enam kellelegi vaja. Lõpuks lüüakse käega ja loobutakse töötusust üldse. Kõik kokku mõjub laostavalt tervisele ja perekondlikele suhetele. Sotsiaalministeeriumi tellimusel TTÜ Eesti Majanduse Instituudi läbiviidud pikaajaliste töötute uuringu andmetel väitsid pooled intervjueeritud, et nende tervis on töötuks olemise ajal halvenenud. Norbalti projekti raames läbiviidud elutingimuste uuringu andmetel hindasid 1999.aastal ca 17% pikaajalistest töötutest oma tervist halvaks või väga halvaks. Pikaajaliste töötute sõnul ei oleks nad kunagi arvanud, et töö leidmine, isegi ajutise töö leidmine osutub võimatuks. Mida kauem on inimene tööturult eemal, seda raskem on tööd leida. Eestis loetakse juba üle 45 aasta vanuses inimest eakaks tööjõuks, kellel on raskusi töökoha saamisega.

Tööjõu-uuringute andmetel on suurim risk jääda pikaajaliseks töötuks madala haridustasemega (kuni põhiharidus) töötutel, mitte-eestlastel ja meestel. Sageli võib ka hea erialase ettevalmistusega inimene tööd mitte leida, kui piirkonnas, kus ta elab, vastavaid töökohti pole. Pikaajaliste töötute uuring tõi välja ka juhtumeid, kus inimest keelduti tööle võtmast tema liiga kõrge haridustaseme pärast, kuna ettevõtte juht ise oli madalama haridusega. Ka ei soovita tööle võtta töötajat, kellel on väikesi lapsi või terviseprobleeme. Sageli on pakutavad kohad liiga madala palgaga (miinimumpalk), seejuures halbade töötingimuste ja pingelise töörežiimiga.

Probleemiks on ka töötusustega kaasnevad kulutused, mida töötule ei kompenseerita. Tööhõiveametite pakutav vakantside hulk on äärmiselt piiratud, mistõttu tuleb töötul töö leidmiseks iseseisvalt pöörduda tööandjate poole, lugeda ja avaldada töökuulutusi, suhelda sugulaste ja tuttavatega. See kõik nõuab raha, mida töötul, eriti pikaajalisel töötul pole. Rahapuudus pärsib ka paljude töötute osalemist ümber- ja täiendõppekursustel, kuigi nad seda sooviksid. Eriti terav on see probleem maaelanike puhul. Raske majandusliku olukorra tõttu on osa töötuid nõus vastu võtma igasugust tööd, ka madalalpalgalist ja sotsiaalsete garantiideta, sest toimetulekutoetusest elamiseks ei piisa.

Tööturupoliitika meetmed pikaajalise töötuse vähendamiseks

Pikaajaline töötus ei ole probleemiks mitte ainult Eestis, vaid ka teistes Euroopa riikides. Kuna pikaajalistel töötutel on tööturule naasmine raskem kui teistel töötute gruppidel, on kõigis kolmes Eesti Vabariigi tööhõive tegevuskavas olnud üheks prioriteetseks riskigrupiks pikaajalised töötud. Oluline samm pikaajalise töötuse leevendamisel oli 2000. aasta oktoobris jõustunud tööturuteenuse seadus, mis laiendas tööturuteenuste saajate ringi. Sellest hetkest alates avanes ka pikaajalistel töötutel võimalus saada tööturuteenuseid: teavet tööturu olukorra kohta, tööturukoolitust, toetust ettevõtluse alustamiseks, kutsenõustamist, osalemist hädaabitöödel. Seadus näeb ette tööturubüroo maksmist tööandjale, kes võtab tööle väiksema konkurentsivõimega töötut, sh. pikaajalise töötut.

Euroopa Komisjoni hinnangul on pikaajalise töötuse vältimisel peamiseks strateegiaks individuaalne lähenemine töötutele (*individual case management*), mille sisuks on individuaalse tegevuskava koostamine pikaajalistele töötutele nende tööturule tagasitoomiseks (*European Commission*, 2001). Üha enam rõhutatakse ka vajadust kindlaks teha riskigrupid juba töötuse varases staadiumis, et võtta kasutusele ennetavaid meetmeid ja sellega vältida töötusija muutumist pikaajaliseks töötuks.

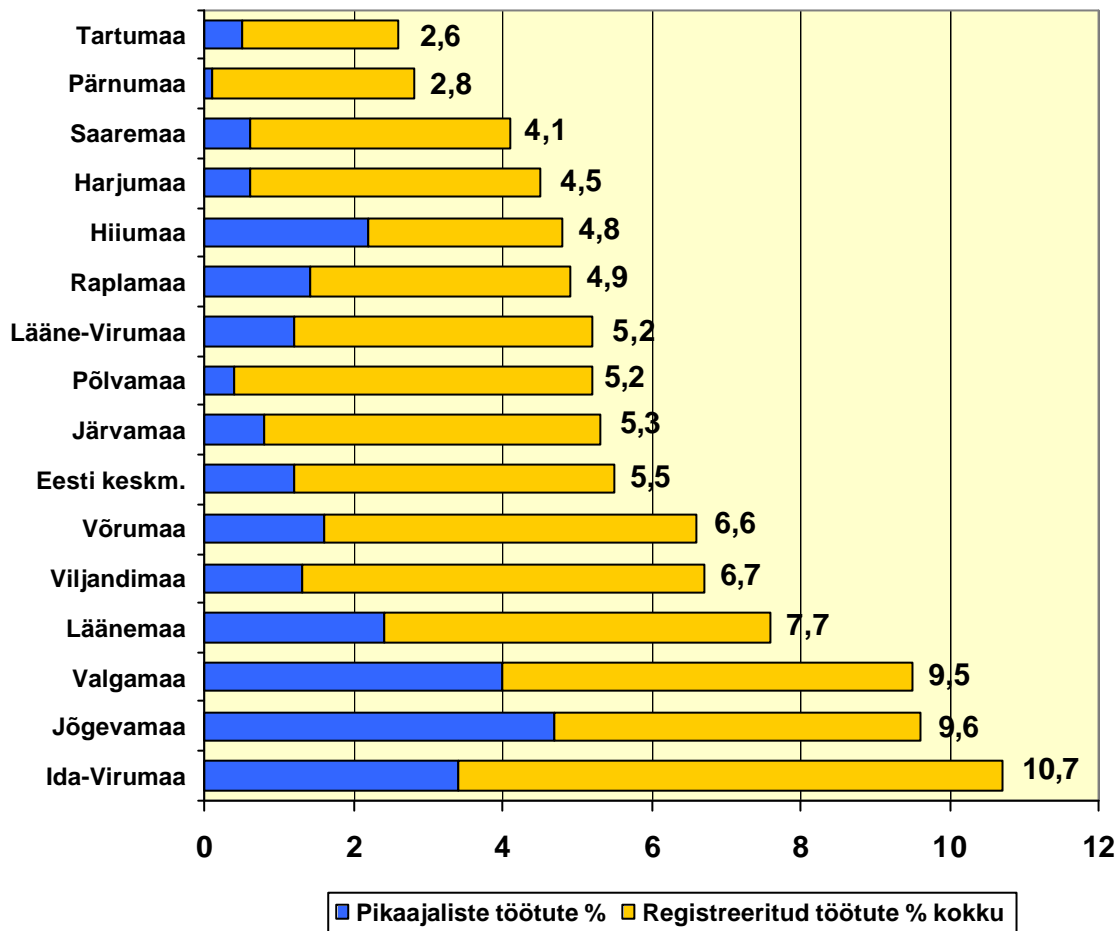
Tööhõive

Pikaajaliste töötute tagasitoomiseks tööturule võeti 2001. aastal riikliku programmi "Tööhõive suurendamine, pikaajalise töötuse vältimine ja riskigruppidesse kuuluvate isikute tööelust väljatõrjumise ennetamine" raames tööhõiveametitesse tööle 16 pikaajaliste töötute konsultanti ning Tööturuametisse üks spetsialist, kes hakkas konsultantide tööd koordineerima. Üks oluline ülesanne, millega pikaajaliste töötute konsultandid tegelema hakkasid, oligi tegevuskavade koostamine. Lisaks sellele kuulub konsultandi ülesannete hulka infopanga koostamine pikaajaliste töötute haridustaseme, isikuomaduste, varasema töökogemuse, tööle asumise motivatsiooni ja töökohale esitatavate nõuete kohta, koostöö kutsenõustaja ja koolituskonsultandiga, kohaliku omavalitsuse ja kolmanda sektori kaasamine, kontaktide loomine ja koostöö tööandjatega, pikaajaliste töötute abistamiseks mõeldud projektide koostamine ja juhtimine.

2001. aasta juunis alustati projektiga "Pikaajaliste töötute töölerakendamise toetamine läbi tööturukoolituse ja tööturutoetuse tööandjale", mille eesmärk oli töötute tagasitoomine tööturule aktiivsete tööturumeetmete kaasabil. Projekt kestis 2002.a. märtsini ning seda koordineeris Tööturuamet. Kokku sai projekti kaudu tööd 354 pikaajalist töötut, neist tööturusubsiidiumiga tööandjale 63. Individuaalsed tegevuskavad koostati 336-le pikaajalisele töötule. Viidi läbi individuaalset ja grupinõustamist ning suunati pikaajalisi töötuid koolitusele. Kohanemiskoolitust sai 440 ning tööturukoolitust 170 pikaajalist töötut. Väga kasulikuks osutus kohanemis- ehk toimetulekukoolitus, mida hindasid kõrgelt ka pikaajalised töötud ise. Nii mõnigi sai tagasi usu endasse ja tahtmise tööturule tagasi pöörduda. Kuna projekt oli edukas, alustati 1.septembril jätkuprojektiga, milles osaleb 11 tööhõiveametit.

Tööhõiveametid saavad aidata ainult neid töötuid, kes on ennast tööhõiveametis registreerinud. Paraku suur osa töötutest ennast registreerima ei tule, pikaajalisi töötuid registreerub veelgi vähem. Maakondades on registreerimise aktiivsus väga erinev: kui Jõgeva- ja Valgemaal moodustavad pikaajalised ligi poole töötutest, siis Pärnumaal on pikaajaliste töötute osatähtsus minimaalne (vt.joonis 1).

Joonis 1. Registreeritud töötute, sh. pikaajaliste töötute osatähtsus elanikkonnas vanuses 16 a. kuni pensioniiga (%)

Töötute tegelikku arvu aitavad välja selgitada tööjõu-uuringud, nende põhjal on arvud teistsugused ja üldjuhul hoopis suuremad. Nii oli 2001.aastal pikaajalisi töötuid tööjõu-uuringute andmetel keskmiselt 40 tuhat, registreeritud pikaajalisi töötuid aga projekti alguses (juunis 2001.a.) 11 830. Näiteks Pärnumaal oli 2001.aastal töötuse määr 10,6%, mis on registreeritud töötusest tunduvalt suurem. Ainus maakond, kus registreeritud töötus ületab õige pisut tööjõu-uuringute järgi tuvastatud töötuse, on Võrumaa.

Selleks et riik saaks pikaajalisi töötuid aidata, peavad nad ennast kodukoha tööhõiveametis registreerima. Alles seejärel on neil võimalik osaleda pakutavates tööturumeetmetes. Pikaajalise töötuse programmides osalemiseks peab töötu olema tööhõiveametis registreeritud vähemalt 1 aasta. Oluline on püüda töötut aktiveerida juba töötuse varases staadiumis, et ta ei kaotaks usku endasse ning ei muutuks pikaajaliseks töötuks. Lihtsam ja vähem kulukas on ennetada inimese muutumist pikaajaliseks töötuks, kui teda sellest olukorrast välja tuua.

Kasutatud kirjandus

TTÜ Eesti Majanduse Instituut (2002). Pikaajalised töötud ja nende tööturule tagasitoomise võimalused. Sotsiaalministeeriumi tellitud uuringu aruanne. Tallinn.

ESA (2002). Tööjõud 2001. Labour Force 2001. Tallinn.

European Commission (2001). Working Papers on the Contributions of Public Employment Services (PES) to Combating Long-term Unemployment and Local Development.

Tööhõivest Merimetsa Tugikeskuses

Saima Kalgan

Tugikeskuse tegevdirektor

MTÜ Merimetsa Tugikeskuse peamine eesmärk on psüühikahäiretega inimeste igapäevase toimetuleku toetamine nende töise tegevuse kaudu. Merimetsa Tugikeskuse teenused jagunevad töösarnaseks tegevuseks **igapäevaelu toetamise teenuse** kujul ja **tööks**. Töö omakorda jaguneb teenuse tarbijate tööks ja tootmistööks täiendava raha saamiseks. Eesmärk on suurendada teenuse tarbijate töö osatähtsust.

Tugikeskuse asukoht psühhiaatriakliiniku lähedal on igati soodne, see tagab teenuse tarbijatele turvalisuse, sest neil on lihtsam tulla tuttavasse keskkonda toetust saama.

Tugikeskuses on psüühikahäiretega inimestele tööd pakutud üle 25 aasta. Selle aja jooksul on asutuse nimetuses toimunud muutus – Merimetsa Tugikeskus jätkab Tallinna Ravitootla tegevust. Täna on haaratud tugikeskuse igapäevasesse tegevusse 142 psüühilise erivajadusega inimest, kellest 33 kasutavad toetatud töötamise teenust ja 109 igapäevaelu toetamise teenust.

Töörühmadest

Tugikeskuses on 3 töörühma: õmblustöö, kleepimis- ja pakendamistöö ning transpordi- ja abitööde rühm. Neis osalevad inimesed on oma töövoimest kaotanud keskmiselt 80%. Igal töörühmal on oma tööjuhendaja, kes omab erialast ettevalmistust.

Toetatud töö teenuse tarbijad töötavad tugikeskuses töölepingu või töövõtulepingu alusel kuni 6 tundi päevas. Pakutavad töökohad ja klientide arv on järgmine: 9 õmblejat, 1 transporditööline, 9 kleepijat- pakkijat, 1 remonditööline, 1 hoovikoristaja, 3 koristajat, 1 muusikajuhendaja, 1 käsitööjuhendaja, 1 pildiraamide valmistaja, oma maja toitlustuses tegutseb 6 inimest.

Õmblustöö rühmas tegelevad õmblustöö õppimisega ka igapäevaelu toetamise teenuse tarbijad. Siin saavad nad algteadmised õmblemisest. Algul õmmeldakse väga lihtsaid esemeid – taskurätid, käterätid. Kogemuste lisandudes tehakse ka keerulisemad õmblustöid: õmmeldakse voodi- ja operatsioonipesu, patju, voodikatteid, laudlinu, pajalappe, grillkindaid jne. Me õmbleme tellijatelt saadud tellimuste alusel. Kõik tellimused püüame täita tähtajaliselt ja kvaliteetselt. Teenuse tarbijatele õpetatakse õmblemist 2- 3 tundi päevas ja nad tegutsevad töörühmas 1- 5 korda nädalas.

Suurimaks ja enim nõutud töörühmaks on *kleepimis- ja pakendamistöödega tegelev rühm*. Selles rühmas on töö lihtne ja igapäevase jõukohane: pakendatakse ühekordseid lauanõusid, töötamisel kasutatakse abivahendeid, näiteks lusikate loendamisel. Lisaks pakendustöödele kleebitakse paberkotte ja valmistatakse tordikarpe. Päevas osaleb töörühma tegevuses keskmiselt 80 inimest.

Kolmas töörühm on *transpordi ja abitööde rühm*. Selle rühma teenuse tarbijad on majas ruumide koristajad, õuekoristajad, transporditöölised laos ja õmblustöörühmas, abitöölised kohvikus ja sööklas. Abitöödeks on ka pesupesemine ja triikimine, tööruumides toalillede kastmine, väetamine ja istutamine, uste ja akende pisiparandus, muru niitmine, lillepeenarde tegemine ja hooldamine. Tugikeskuse jooksvast remondist enamus on tehtud teenuse tarbijate abil.

Uus tööliik on pildiraamide valmistamine ja piltide raamimine.

Igapäevaeluga toimetulekut õpivad teenuse tarbijad toiduvalmistamise gruppides, toimetulekukursusel, käsitöö- ja tarbekunstiringis.

Huvialaringides valmivad maalid, kaardid, keraamikatooted. Käsitööringis kootakse kangastelgedel kaltsuvaipu, õmmeldakse kaltsunukke ja muid pehmeid mänguasju, lapitehnikas tekke ja ilupatju, valmistatakse siidimaali tehnikas salle ja rätte. Töötavad ka laulu-, tantsu- ja muusikaringid.

Töö otsimine ja toodete müük

Lihtsa, klientidele jõukohase töö otsimine on igapäevane mure. Tellimusi õmblustöödele ja röntgenfilmikottidele saame haiglatelt ja toiduainetööstuse ettevõtelt. Õmblustöid teeme ka Soome. Viimastel aastatel on õmblustööde tellimine vähenenud pingelise konkurentsi tõttu. Loomulikult on tugikeskusel puuetega inimestele raskem tööd leida kui firmadel, kus töötavad terved inimesed. Selles osas ootame toetust ka riigilt ja Tallinna linnalt.

Kõiki meie teenuse tarbijate poolt valmistatud esemeid ja tooteid saab osta ja tellida tugikeskuse poest igal tööpäeval kell 8.00- 16.30, Merimetsa tee 1, Tallinn, telefon 6567530.

Merimetsa Tugikeskusest tooteid või teenuseid tellides ja ostes toetate Tallinna ja selle lähiümbruse psüühikahäiretega inimeste toimetulekut ja töövõimalusi.

Laste institutsionaalne hoolekanne - väljakutse tulevikuks

Konverents Pärnus

Pille Vaiksaar

Viljandi Lasteabikeskuse juhataja

18.-20. septembrini toimus Pärnus esimene Põhja- ja Baltimaade laste institutsionaalse hoolekande ühiskonverents, mille korraldasid Eesti Laste Hoolekandeadutuste Juhtide Ühenduse esindajad koostöös *Nordic Committee* esindajatega. Korralduslikult aitas kaasa Pärnu Kolledži turismi- ja hotelliettevõtluse metoodik Heli Müristaja koos oma üliõpilastega. Konverentsi eesmärk oli arendada koostööd Põhjamaade ja Balti riikide laste ja noorte hoolekandeadutustes töötavate spetsialistide vahel, võrrelda oma arengut naabermaadega, leida uusi mõtteid ja võimalikke suundi lastele ja noortele mõeldud institutsioonide arendamiseks. Konverentsil olid esindatud lastega töötavad spetsialistid Soomest, Rootsist, Taanist, Norrast, Islandilt, Lätist, Leedust ja Eestist, külalisi oli ka Nižni-Novgorodist. Veidi piiras soovijate osalemist konverentsi töökeel, milleks oli inglise keel. Huvitavaks kujunesid nii konverentsi ettekanded kui töötoad.

Professor Marju Lauristin käsitles oma haaravas ettekandes **Eesti, sealhulgas Eesti pere arengut viimase 10-12 aasta jooksul**, rõhutades, et Eesti riik on läbinud selle ajaga oma arengus rohkem, kui mõni teine riik 50-100 aastaga. Niisugune tempo on asetanud tugeva surve alla nii üksikisiku kui perekonna. Põhjalikud muutused paljudes valdkondades, reeglistikes, suhetes jm. tekitavad inimestes, kes ei suuda muutustega piisavalt kiiresti kaasa minna, kõrvalejätuse ja kasutuse tunde.

Humaansetel väärtustel, mis olid nõukogude ajal vähemalt deklareerimise tasemel olemas, ei olnud 90. aastate keskel äkitselt enam mingit tähtsust. Ühel hetkel taipasid vanemad, et raha hakkab mängima olulist rolli nende laste tulevikus. Isegi piirkond, kus elatakse, osutus ühtäkki kas sotsiaalseks eeliseks või vastupidi, sotsiaalseks miinuseks.

Lauristin rõhutas, et tänaseks oleme jõudnud ühiskonna arengu sellesse etappi, kus sotsiaalsetest küsimustest ei saa enam mööda vaadata. Kuid selleks, et neid saaks lahendada hakata, tuleb neid - esiteks märgata, ja teiseks - nimetada.

“Meie ühiskond alles õpib rääkima oma probleemidest”, ütles prof. Marju Lauristin, tuues näitena lastega perede vaesuse Eestis. Kuigi vaesus oli probleemiks juba aastaid, juleti vaesuspiirist ja sellest, et see on ühiskondlik probleem, avalikult rääkida alles 1998.aastal. “Alles siis, kui me sõnastame probleemi, saame hakata seda lahendada”, ütles Marju Lauristin.

Mida mõista asutuse (institutsiooni) all, millised on laste- ja noorte hoolekandeadutuste tegevuse alustalad, sellest rääkis oma ettekandes Põhjamaade Komitee esindaja, ühe Norra lasteasutuse juhataja Lars Lund. Tema sisukast analüüsivast ettekandest jäi kõlama tõsiasi, et **asutusse sattunud laps on igal juhul erivajadusega laps ja teda saavad aidata ja mõjutada vaid professionaalid.**

Asutuse definitsioon laste hoolekande kontekstis kõlab järgmiselt:

Laste hoolekandeaustus on institutsioon, mis osutab erivajadustega laste statsionaarset hoolekannet koos teraapiaga.

Vaja on asutuste mitmekesisust sõltuvalt laste eripärast. Põhjamaades on hoolekandesüsteemi võtmesõnadeks:

- **Eesmärgikindel preventatsioon: laste asutusse sattumise ärahoidmiseks tuleb tugevdada ja kindlustada peresid, et nad suudaksid hoolitseda oma lapse eest.**
- Asutustes peaks kasvama nii vähe lapsi kui võimalik.
- Asutused peaksid võimalikult sarnanema normaalse pere mudelile.
- Eelistatud peaks olema kasupere või peresarnane hooldeasutus.
- Igal lapsel peab olema võimalus areneda sõltumatuks ja sotsiaalseks indiviidiks.
- Hoolekande eesmärk on **luua koostöös lapse või noorukiga talle vajalikud arengutingimused.**
- Teraapia eesmärk on **koostöös lapse või noorukiga luua sihikindel, hästi struktureeritud ja korraldatud muutumisprotsess.**

Konverentsil tegutses 4 töötuba:

1. Töötuba: VÄGIVALD KUI VÄLJAKUTSE

Lektoriteks olid Põhjamaades tunnustatud psühholoogid ning psühhoterapeudid Per Isdal ja Mette Bengtson, kes töötavad Oslo ravi- ja uuringukeskuses “Alternatiiv vägivallale”. Mõlemad spetsialistid ravivad lapsi ja noorukeid, kellel on probleeme vägivalla ja agressiivsusega, juba aastaid.

Oma loengus käsitlesid nad lapsi ja noorukeid kui vägivalla ohvreid. Nad rõhutasid, et laste ja noorukite vägivaldsuse mõistmiseks on vaja tunda suurt hulka tegureid. Mõned märksõnad töötoast:

- vägivald on lapse ja nooruki puhul **sümptom** selle kohta, et miski on valesti
- see sümptom räägib nende elust
- see räägib võimust ja võimetusest nende elus
- sümptom kujutab lapse ja nooruki puhul eeskätt riski neile endile
- vägivald sünnitab vägivalda, mistõttu agressiivsete lastega ei või kunagi käituda agressiivselt!

Töötoas said osalejad praktilisi näpunäiteid, kuidas tulla toime laste ja noorte agressiivsusega, kuidas selliseid lapsi aidata.

2. töötuba: KASUPERE VÕI INSTITUTSIOON?

Kas lapsele, kes on eemaldatud oma perest, on kasupere parim alternatiiv institutsionaalsele hoolekandele? Sellele küsimusele ei ole võimalik nii lihtsalt vastata.

Kaaluda tuleb paljusid asjaolusid. Mis on ümberpaigutamise eesmärk ning mil viisil see saavutatakse? Milline on meie arusaam bioloogilisest perekonnast – kas vanemad on lapse arengu seisukohalt tähtsad või me nendime, et teatud juhtudel on nad pigem lapse arengut pidurdavaks teguriks? Kuidas teha koostööd vanematega ning siduda neid meie igapäevase tööga vaatamata sellele, kas laps kasvab institutsioonis või kasuperes? Oma kogemusi jagasid sotsiaaltöötajad Margareta Johansson Winberg ning Margreta Laring, kellel on pikaajaline kogemus Stockholmis Världus AB's töötamisest, mis vastutab lastele ja peredele kvaliteetse hoolekande pakkumise eest.

3. töötuba: KUIDAS TULLA TOIME SEKSUAALSELT ÄRA KASUTATUD NOORTE INIMESTEGA. OHVRID JA NENDE VÄÄRKOHTLEJAD.

Töötuba käsitleti järgmisi teemasid ja probleeme: Seksuaalsuse areng lapsepõlves ja noorukieas, võimalikud hälbepähted. Laste ja noorukite seksuaalprobleemid Eestis. Laste seksuaalne kuritarvitamine Eestis, selle sagedus ja riskifaktorid; füüsilised ja käitumuslikud märgid, vahetu ja pikaajaline mõju. Kes on laste kuritarvitajad Eestis. Milliseid samme astutakse, kui kahtlustatakse, et keegi on osutunud seksuaalse kuritarvitamise ohvrile? Õpetaja roll seksuaalse kuritarvitamisega kokku puutunud lapse abistamisel. Spetsialistide võrgustik Eestis.

Selle valdkonna olukorda ja arengut tutvustasid konverentsil Tartu Laste Tugikeskuse spetsialistid Lemme Haldre, Malle Roomeldi, Sirje Saar ja Kristel Altosaar eesotsas keskuse juhataja Ruth Soonetsiga.

4. töötuba: MILJÖÖTERAAPIA

Teraapia instrumentidena saab kasutada niisuguseid igapäevaseid tegevusi nagu söömine, laulmine, vaidlemine, õppimine, töötamine, kuulamine, rääkimine jt.

Professionaalid loovad miljöö, mille struktuur koosneb isiklikest suhetest ja professionaalsetest tegevustest. Lastele luuakse sobiv pinnas teraapiliste ülesannete täitmiseks, toetades nii nende isiksuse arengut.

Personaalsed muutused ei toimu ilma vastupanuta. Miljööteraapia püüab mõjutada protsessi enamasti avalikult, kuid kasutatakse ka varjatud meetodeid.

Miljööteraapias kasutatakse mitmesuguseid vahendeid – koos töötamine, toiduvalmistamine, raha kasutamine, kultuuriüritused, sport jne.

Töötuba juhtinud Andres Hagqvistil on magistrikraad sotsiaaltöös ja ta on õpetanud juba kümme aastat ühes Rootsi ülikoolis.

Laste õiguste kaitse eetilisi probleeme Leedus käsitles Romualda Navikaite, Leedu Lastefondi direktor.

Kuidas tagada laste õigusi mitut laadi institutsioonides, **oli Läti Lastesajade kohtu direktori Ilze Freimane ettekande teema.**

Laste hoolekanne

Konverentsi lõpus tehti kokkuvõtteid töötubades, kus iga konkreetse maa osalejad said omavahel reastada oma igapäevatöö ning koduse hoolekandesüsteemi jaoks selgunud kasulikke mõtteid. Kokkuvõtte Eesti esindajate töötoast kandis auditooriumile ette Tallinna Lasteahai gla lastepsühhaater Anne Kleinberg. Kõlama jäid järgmised mõtted:

- vaja on parandada koostööd tervishoiu, hariduse ja sotsiaalvaldkonna vahel, mida toetaks kindlasti seadusandluse areng
- areng peab kulgema deinstitutionaliseerimise suunas
- teenused ja meetodid peavad arenema teenuste mitmekesistamise ja lapsekesksuse suunas
- laste hoolekandeesutuste spetsialiseerumine – tuleb luua erineva suunitlusega asutusi või reorganiseerida olemasolevaid nii, et lapse sõltuvalt probleemi iseloomust ja raskusastmest oleks olemas vajaliku ettevalmistusega personal ja tingimused lapse aitamiseks
- süsteem peaks olema paindlik – et last ei “hoitaks kinni” ühes asutuses või teenusel, vaid lähtuvalt lapse vajadustest ja arengust suunataks teda sujuvalt ühelt teenuselt teisele
- hädavajalik on asutuste töötajate professionaalsuse kasv (järjepidev koolitus)
- lastega võivad töötada vaid selleks koolitatud spetsialistid
- teenus peab sõltumata elukohast ja pere rahakotist olema igale lapsele ühtmoodi kättesaadav
- väiksema konkurentsivõimega noortele on oluline võrdsete võimaluste tagamine eneseteostuseks (haridus ja töö)

Laste heaolu mõjutavad ühiskonnas valitsevad väärtused ja ideoloogia, mille alusel kujunevad suhted ja suhtumine, mis omakorda mõjutavad lapse arengut ja isiksuseks kujunemist.

Osalejatele Eestist osutus kõige keerukamaks “pähkliks” see, kuidas mõjutada ühiskonda, et ühiskond hakkaks ometi kord ka tegudes lapsi väärtustama. Leiti, et tuleb tugevdada eri valdkondade ühistegevust, vahetada regulaarselt informatsiooni, kaasata võimalikult palju meediat ja poliitikuid, korraldada ühisüritusi, mille heaks näiteks seesama konverents. Kõigi konverentsil osalenud maade ühine arvamus oli, et sõltumata konkreetsest riigist on meie laste probleemid sarnased. Erinevad on hetkel vaid valupunktide lahendamise võimalused. Probleemide sarnasus on aluseks ühiste lahenduste otsimisel ja edasiseks koostööks.

Laste institutsionaalne hoolekanne Lätis

Ilze Freimane

Riia linna lasteasjade kohtu direktor

Käesolevas artiklis annan ülevaate laste institutsionaalse hoolekande korraldusest Lätis ja pakun selle kohta ka mõningaid statistilisi andmeid. Erilist tähelepanu pööran sellele, kuidas on korraldatud hste hoolekandeesutuste ja laste õigusi kaitsvate institutsioonide vaheline koostöö.

Riia linna lasteasjade kohus loodi 14. jaanuaril 1997. Oletan, et termin “lasteasjade kohus” on Eestis võõras, kuna Läti lasteasjade kohus on ainulaadne terves Baltikumis. See on laste hooldus- ja eestkosteküsimustega tegelev institutsioon, mis tegutseb linnavalitsuse juures. Lasteasjade kohus on igas linnas, maal aga tegelevad samade küsimustega vallakohtud, mis täidavad lisaks lasteasjade kohtu funktsioonidele ka notariaadi ülesandeid. Mõlema institutsiooni tegevusulatus on lai. Nende esmane ülesanne on kaitsta alaealiste ja teovõimetute isikute nii isiklikke kui materiaalseid huvisid, mistõttu on nendele institutsioonidele antud ka täidesaatev võim. Näiteks on neil õigus peatada ja tagastada vanemlikke õigusi, anda eestkostjale volitus alaealise või teovõimetu isiku vara haldamiseks, määrata hooldaja jms. Vanemlike õiguste lõplik äravõtmine kuulub ringkonnakohtu pädevusse.

Nõukogude ajast saadik on laste hoolekande vorm olnud traditsiooniliselt institutsionaalne. Viimasel ajal on laste institutsionaalne hoolekanne arenenud mitmes suunas:

1. **Väikelastekodud** pakuvad sotsiaalset kaitset, esmast õpetust ja tervishoidu orbudele ja lastele, kelle nende vanemad on hüljanud, kuid ka vaimse või füüsilise alaarenguga lastele nende sünnist teise eluaasta lõpuni. Selliste keskuste peamine ülesanne on anda nendele lastele alusharidust, füüsilist treeningut, pakkuda hoolitsust ja kanda hoolt nende tervise eest. Väikelastekodud püüavad aidata lapsel igati areneda ja toetada ta tagasipöördumist perekonda, olgu siis adopteeritud lapsena või eestkostetavana. Lisaks peavad need keskused pakkuma ravi, rehabiliteerimist, sotsiaalset ja tervisehooldust ning haridust lastele, kel on vaimne või füüsiline puue, kuni nende seitsmenda eluaasta lõpuni.

2. **Lastekodude** peamine ülesanne on anda haridust, pakkuda hoolitsust ja esmast arstiabi lastele vanuses 2-18 eluaastat (mõnel juhul ka kuni 21 eluaastani, kui noor lõpetab õpingud mõnes erikoolis). Ka lastekodud aitavad ja toetavad last tema perekonda naasmisel või leiavad talle kasupere või hooldaja, kui see on parim variant lapse arenguks. Lastekodusse suunatakse lapsi lastekodu teeninduspiirkonna järgi lasteasjade kohtu otsusel. Lastekodusse tulevad lapsed:

- a) väikelastekodudest,
- b) sotsiaalselt ebastabiilsetest perekondadest,
- c) vanemate poolt hüljatud lapsed lastekodu teeninduspiirkonnast.

Lastekodu ei tohi keelduda last vastu võtmast, kui laps ise või täiskasvanud isik, kes võib tõestada, et laps on hooletusse jäetud, seda taotleb. Iga lastekodus elav laps peab vastavalt oma vaimsetele ja füüsilistele võimetele õppima mõnes haridusasutuses. Lapse lastekodusse paigutamise aluseks võib vahel olla ka politseijaoskonna ettekirjutus.

3. **Erivajadustega laste hooldekeskused** on asutused, mis pakuvad sotsiaalteenuseid kehaliste ja vaimsete häiretega lastele. Nende asutuste põhikohustus on osutada lastele rehabiliteerimisteenuseid, hooldust ja arstiabi, samuti aidata neil perekonda tagasi pöörduda, leida neile eestkostja või lapsendaja. Nimetatud keskused pakuvad nii psühholoogilist kui sotsiaalset rehabiliteerimist, jagavad lastele proteese, prille, kuulmisaparaate ja muid abivahendeid. Keskustesse võetakse vastu 4-18-aastaseid lapsi, kes vajavad arstide ja sotsiaaltöötajate ööpäevast järelevalvet.

4. **Internaatkoolid ja eriinternaatkoolid** võtavad vastu kooliealisi vanemliku hoolitsuseta jäänud lapsi.

5. **Paranduskeskused** on haridusasutused nende laste jaoks, kelle käitumine on olnud ühiskonna normidega vastuolus ja kes võivad seetõttu vajada muu hulgas ka sundravi. Laps saadetakse sellisesse keskusse juhul, kui ta on toime pannud mõne kuriteo ja kui tal on vanust vähem kui 14 aastat. Niisugusesse keskusse saatmise aluseks saab olla vaid kohtuotsus.

Nii väikelastekodud kui erivajadustega laste hooldekeskused on riiklikul ülalpidamisel, lastekodude kulud katavad kohalikud omavalitsused. Ühe lapse hooldamise kulud kuus on ca 200 latti ehk 5200 krooni.

Praegu on Läti lastekodudes 3600 last. 9000 last elab internaatkoolides, 3000 eriinternaatkoolides ja 9000 last oma eestkostja peres. Mittetulundusühingu "Päästke meie lapsed" andmetel elab puudustkannatavates perekondades 21 000 last.

Laste hoolekandeaasutustesse sattumisel on mitmeid põhjusi:

- a) laps on haige,
- b) lapse vanematel on vanemlikud õigused ära võetud,
- c) vanemad on lapse hüljanud ja andnud nõusoleku lapse adopteerimiseks,
- d) hüljatud laps hulgub tänaval,
- e) lapse perekond ei tule endaga sotsiaalselt toime.

Kõige suuremat muret teeb meile see, et üha rohkem on neid sotsiaalselt tõrjutud perekondi, kes ei tule eluraskustega ise toime. See põhjustab perekonnas kahtlemata kriisi, mille tagajärjel ei kanta lapse eest enam piisavalt hoolt. See omakorda viib vanemlike õiguste peatamiseni, ja nii suunataksegi laps hoolekandeaasutusse. Pärast seda, kui laps on hoolekandeaasutusse paigutatud, keelduvad vanemad katmast lapse eluaseme-, toidu, riiete jm kulusid. Vaatamata sellele, et Läti tsiviilõiguse kohaselt peavad vanemad katma oma laste ülalpidamiskulud hoolekandeaasutuses viibitud aja ulatuses, jääb see nõue enamasti täitmata, kuna laste vanematel ei ole tööd.

Läti Statistikaameti andmetel oli Lätis seisuga 1. juuni 2002 registreeritud 96 400 tööotsijat. Läti uudisteagentuurid väidavad, et niisama palju on riigis ka registreerimata töötuid. Enam kui pooled töötutest on naised, kõige kõrgem on töötuse tase maal.

Laste hoolekanne

Eestkostele antud, kasuperes kasvav või hoolekandeesutusse suunatud lapsel on õigus oma vanemate ja lähedaste sugulastega suhelda, välja arvatud juhtudel, kui see võib kahjustada last või kui see seab ohtu tema hooldaja, kasupere, hoolekandeesutuse personali või teisi lapsi.

Ka nendel juhtudel, kui vanematelt on vanemlikud õigused ära võetud, võib hoolekandeesutuse juht lubada lapsel vanemaid nädalavahetusel või pühade ajal külastada tingimusel, et lasteasjade kohus on selleks kirjaliku loa andnud. Hoolekandeesutuse juhtkond võib lubada lapsel külastada ka mõnd muud kodu, kui eelnevalt on seda perekonda uuritud ja jõutud järeldusele, et lapse viibimine selles perekonnas on talle igati ohtu. Lasteasjade või vallakohtule tuleb sellisest küllamineku kavatsusest kirjalikult ette teatada.

Mõnes muus riigis asuvasse perekonda või hoolekandeesutusse võib last suunata vaid juhul, kui selleks on andnud loa lasteasjade kohus, kui see on kooskõlastatud laste õigusi kaitsva institutsiooniga ja kui vastava riigi õigusaktid seda lubavad. Läti vanemliku hoolitsuseta lapsed on üsna sageli välismaa perekondades külas, eriti suvel. Mõnikord sõidavad lapsed välismaale mõnele perekonnale külla selleks, et parandada oma tervist. Sellistel juhtudel annavad vastuvõtjariigi ametkonnad lasteasjade kohtule lapse tervise kohta regulaarselt aru.

Laste õiguste kaitse seadus võeti vastu 19. juunil 1998. See seadus ütleb, et lapse perekonnast eemal viibimise ajal aitab kohalik omavalitsus lapse vanemaid nii haridus-, sotsiaal- kui mis tahes muudes küsimustes, et võimaldada lapsele perekonda tagasi pöörduda.

Läti Vabariigi taasiseseisvumisest on nüüdseks möödunud 10 aastat. Sama kaua on Lätil olnud ka sotsiaalabi seadus, mis esimesena määratles sotsiaalteenuste eesmärgi ning riigi ja kohalike omavalitsuste vastutuse jaotumise hoolekande küsimustes.

Kogemus näitab, et sotsiaalteenustel on perekondadega tehtavas preventiivses sotsiaaltöös kõige kaalukam roll, kuna need aitavad perekonnal kriisist üle saada ammu enne, kui tuleks kasutusele võtta kõige drastilisem meede – eraldada laps perest. Et sotsiaalse toe ja abi pakkumine väikelapsi või noorukeid kasvatavatele raskustesse sattunud peredele oleks võimalikult efektiivne, on Riia linnavolikogu asutanud sotsiaalabiteenistuste juurde lastega perede tugikeskused, mille sihtgrupid on:

- lastega pered
- lastega pered, kes ei tule endaga toime
- perekonnad, kelle lapsed ei käi koolis
- kasu- ja eestkostepered
- alaealised õigusrikkujad ja nende pered,
- lapse hooletusse jätnud pered
- orvud ja vanemliku hoolitsuseta lapsed ja noored kuni 24 eluaastani
- alaealised hulkurid ja kerjused, kelle elustiil võib viia neid kuritegevuseni
- pered, kus on esinenud vägivalda
- erivajadustega lapsed

- kriisi üle elavad pered
- sõltuvusprobleemidega pered

Kui klient tuleb abi otsima või kui tugikeskus on saanud teate politseilt, lasteasjade kohtult, lastekaitsekeskusest või mõnelt muult institutsioonilt või eraisikult, kes on palunud probleemi sekkuda, saab tugikeskus pakkuda professionaalset sotsiaalset ja psühholoogilist abi. Tugikeskus aitab inimestel ühiskonnas taas hakkama saada ja kannab hoolt nende omavalitsuselt saadavate hüvitiste eest. Tugikeskustes töötavad oma eriala spetsialistid – sotsiaaltöö, pedagoogilise ja psühholoogilise kõrgharidusega või seda omandavad inimesed. Tänu suurtele edusammudele, mis sotsiaaltöös juba saavutatud, osatakse nüüd üles leida üha enam perekondi, kes vajavad ühiskonna tuge.

Riia linnavolikogu on orbude, vanemliku hoolitsuseta laste ja nende perekondade heaks palju teinud, neid igati toetanud ja neile sotsiaalset kaitset pakkunud, mida ei saa paraku öelda olukorra kohta riigi muudes regioonides. Peamiseks põhjuseks on koolitatud sotsiaaltöötajate vähesus maal. Sotsiaaltöötajad tegutsevad meelsamini linnas, kui kaugetel äärealadel, kuhu mõni ühiskondlik transpordivahend satub vaid kord päevas.

Laste õiguste kaitse seadus on selgelt määratlenud riigi ja kohalike omavalitsuste kohustused sotsiaalteenuste osutamisel. Eeskätt kohalik omavalitsus peab asuma appi vähekindlustatud peredele laste kasvatamisel ja harimisel, töö- ja elukoha otsimisel. Üks teine seadus annab määratluse, mida vähekindlustatud perekonna all mõista ning millistele tingimustele peab pere vastama, et ta saaks abi taotleda. Sotsiaalabiseadus ütleb, et iga kohalik omavalitsus peab looma oma sotsiaalabiteenistuse, mis hindab madala sissetulekuga perekondade sotsiaalmajanduslikku olukorda ja pakub neile sobivat abi. Võin kindlalt väita, et tegelikult on maapiirkondade omavalitsustel abi peaaegu võimatu anda, kuna omavalitsuste eelarves pole selleks piisavalt ressursse. Nii ei mahu abisaajate nimekirja näiteks perekond, kes elab maal ja milles on kaks töötut täiskasvanut ja kaks või kolm last, ent kes peab talu. Tagajärjeks on aga olukord, kus perekond on sunnitud ära elama vaid lastetoetustest, mis on 5 latti ehk ca 140 kr kuus lapse kohta. Kui nad ka enda elatamiseks kasvatavad juurvilju ja peavad loomi, siis riieteks, arstiabiks ja koolihariduseks niisugusel perekonnal raha enam ei jätku. Mõnikord viivad sellised elutingimused juhtumiteni, kus vanemad on oma lastest lihtsalt loobunud.

Ühe väga positiivse vahevormina lapse perekonnast eraldamise ja kehva perekonda jätmise vahel on ajutine või lühiajaline hoolekanne: 1. juulil 1999 avati Riias **tänavalaste tugikeskus**, mis on terves linnas ainuke seesugune institutsioon.

Selles keskuses võib laps elada kuni kaks kuud. Koolitatud sotsiaaltöötajad, psühholoog ja teised spetsialistid annavad endast parima, et luua keskkond, mis võimaldaks lapsel võimalikult kiiresti oma perekonda naasta. Sel eesmärgil pannakse erilist rõhku tööle perekonna teiste liikmete ja sugulastega.

Tuleb tunnistada, et kasupereteenuse osas on veel palju arenguruumi. Riia lasteasjade kohus on püüdnud leida perekondi, kes sooviksid last ajutiselt hooldada, st hakata lapse kasupereks. Sel eesmärgil on korraldatud teavituskampaaniaid, et inimestele selgitada, mis on kasupere ja kuidas kasuperesid rahastatakse. Olen ka meedias üles kutsunud perekondi omale kasulast võtma. Kahjuks on need üleskutsed jäänud tagasisideta vaatamata sellele, et Riia linn toetab niisuguseid perekondi 100 latiga kuus (ca 2600 kr).

Laste hoolekanne

Praegu on linnas vaid kaheksa kasuperet, kus kasvab 11 kasulast. See näitab ilmekalt, kuivõrd vähe inimesi tunneb huvi kasupereks saamise vastu.

Toetust saadakse ka mittetulundusorganisatsioonidelt, mis pakuvad lastele ja noortele institutsionaalset hoolekannet samadel alustel riiklike asutustega.

Möödunud aasta kevadel avas ukseid nüüdisaegne **keskus väärkoheldud lastele**, mida võib lugeda lühiajalist hoolekannet pakkuvaks asutuseks. Keskuses on kenad ruumid, moodne sisustus, muuhulgas ka väärkoheldud laste intervjuerimise ruum. Selle ruumi tehnika võimaldab väärkoheldud lapsega peetavat intervjuud ka kohtul näha ja kuulata, tänu millele saab säästa last teistkordsest ülekuulamisest kohtus. Keskuses töötavad psühholoog, kasvatajad, medõed, sotsiaalpedagoogid ja jurist. Paraku suudab keskus korraga vastu võtta vaid 20 last, keda on kas seksuaalselt, emotsionaalselt või füüsiliselt ära kasutatud.

On päris kindel, et lapsi tõepoolest ahistatakse. Üsna sageli tuleb ette, et koolikiusamine on kooliskäimisele lausa sünonüüm. On küllalt juhtumeid, kus lapse ema elukaaslane on alaealist seksuaalselt ära kasutanud. Vaatamata sellele, et neist juhtudest teatatakse lasteasjade kohtule pidevalt, ei ole nende arv vähenenud. Kui perekond elab vaesuses või kui keegi kodustest tarvitab liiga palju alkoholi, toob see endaga kaasa ka agressiivsust ja vägivalda – nii füüsilist kui psüühilist. Täiskasvanud suunavad oma raevu lastele, sest need on täiskasvanust nõrgemad.

Alguses võtab keskus niisugused lapsed oma hoole alla kolmeks kuuks. Kui töö lapse perekonnaga on olnud edukas, antakse laps perekonnale tagasi, vastasel korral suunatakse laps hoolekandeesutusse, kui eelnevalt on läbi kaalutud kõik muud võimalused lapsele perekondlikku hoolitsust pakkuda.

Jätkub

Tõlkis Liina Rändvee

Konverents “Perekond - märka ja hooli”

23. novembril k. a toimub Rahvusraamatukogus Lastekaitse Liidu poolt korraldatav iga-aastane konverents “Meie lapse mured”, mis kannab sel aastal alapealkirja “Perekond – märka ja hooli”, jätkates eelmisel aastal alustatud peretemaatikat.

Lastekaitse Liit on korraldanud konverentsi “**Meie lapse mured**” alates 1989. aastast, 1991. aastast peale on konverents pühendatud ÜRO lapse õiguste konventsiooni aastapäevale. Konverentsi teema on igal aastal erinev ning tuleneb ühiskonnale hetkel olulistest küsimustest ja vajadustest. Konverentsi eesmärk on juhtida avalikkuse tähelepanu lahendamist vajavatele lastega seotud muredele ning neil teemadel diskussiooni algatamine. Konverentsid on olnud tõukeks lastega seotud probleemide lahendamisele Eesti ühiskonnas.

2001. a. konverentsi alapealkiri oli “Minu pere”. Konverentsil tutvustati lastekaitse alal tehtud tööd ja uuringuid, jagati mõtteid tänase Eesti pere, seda mõjutavate tegurite ning pere väärtushinnangute kohta. Konverentsile järgnes seminar igas Eesti maakonnas, mille käigus kaardistati perede tugivõrgustik. Perekonnatemaatika käsitlemine on hetkel väga oluline, kuna Eesti perel on palju muresid. Aasta tagasi sotsiaal- ja lastekaitsetöötajate seas läbi viidud küsitlusest “**Eesti pere suurim mure**” selgus, et pereprobleemidest on esikohal vaesus (23% vastanute arvates), ajapuudus (12%) ja pereprobleemide ignoreerimine ühiskonnas (10%).

Käesoleva aasta konverentsi põhieesmärk on tutvustada Lastekaitse Liidu ja teiste Eesti organisatsioonide poolt **peredele pakutavaid teemuseid**. Ettekannetega esinevad ka koostööpartnerid Soomest ja Venemaalt, kes jagavad oma teadmisi ja kogemusi. Konverentsil esinevad oma väljapanekutega Tallinna Pedagoogikaülikool, ühendus “Eesti Elujõud”, Mannerheimi Lastekaitse Liit Soomest ja Venemaa Lastepsühholoogide ja –Pühhiaatrite Assotsiatsioon ning Sankt-Peterburi Varajase Sekkumise Instituut. Samuti esitavad oma tööd mitmed laste ja peredega tegelevad organisatsioonid ning Lastekaiste Liidu projektid: “Argipäevad”, “Peresõber” jt.

“**Argipäevad**” on üleriiklik projekt, mis juba 4 aastat tegeleb üksikvanemate toetamisega. Projekti moto on “Toimetulekut saab õppida”. Projekti raames korraldatakse toimetulekulaagreid, pereseminare ja mitmesuguseid üritusi üle kogu Eesti.

“**Peresõber**” on uus Lastekaitse Liidu projekt, mis on mõeldud noorte perede toetamiseks. Projekti käigus koolituse läbinud peresõbrad hakkavad pakkuma lapsehoiu teenust esialgu Harjumaal, aga edaspidi ka teistes Eesti maakondades.

Kui varasematel aastatel on konverentsist osa võtnud enamasti sotsiaalvaldkonna spetsialistid, siis sel aastal on konverents suunatud eeskätt **lapsevanematele**. Lastega perekondade toetamiseks algatakse palju uusi projekte ja sotsiaalteenuseid, kuid tihti ei jõua info ja teenused abivajajani. Seepärast on oluline edastada informatsiooni peresid toetavatest projektidest mitte ainult spetsialistidele, vaid ka peredele.

Konverents toimub sünkroontõlkega ning materjalid on saadaval eesti ja vene keeles. Peale konverentsi ilmub kogumik konverentsi ettekannetest, levitatakse infomaterjale Eesti ja teiste riikide peretugiteenuste kohta.

Täiendav info ja registreerimine telefonil (+372) 626 32 68 või e-postiga konverents@lastekaitseliit.ee

CIF vahetusprogramm aastaks 2003

Aastal 2000 ilmus ajakirja Sotsiaaltöö viiendas numbris Valter Parve ülevaatlik artikkel organisatsioonist CIF, mis korraldab sotsiaal- ja noorsootöötajate kutsealase enesetäiendamise vahetusprogramme. 2001 a. lõpul registreeriti mittetulundusühing CIF-Estonia, ühingu liikmeteks on programmi läbinud inimesed. **CIF-Estonia on taas valmis vastu võtma taotlusi sotsiaaltöötajatelt või sotsiaaltööle lähedaste erialade inimestelt, kes soovivad osaleda 2003. aastal korraldatavates vahetusprogrammides.**

Esitan siin veel kord nõuded programmis osalemiseks:

- sotsiaaltööga seotud ametikoht, klienditöö staaž peaks olema vähemalt 3 aastat
- sotsiaaltöölane või sellele lähedane haridus
- intensiivset erialast suhtlemist võimaldav inglise keele oskus
- suutlikkus kogu programm täies mahus kaasa teha

Loetletud tingimustele vastav huviline peaks esitama sooviavalduse koos lisadega CIF-Estonia esindajale. Pärast seda, kui kandidaat on sobivaks tunnistatud, lisab CIF-Estonia tema avaldusele toetuskirja ning saadab selle edasi soovitud riigi CIF juhtkonnale. Programmide täpsem sisu ja ajakava ning avalduse vorm on saadaval internetis, CIF-Estonia kodulehel aadressil <http://www.parnu.ee/raulpage/cif/programm.html> . Alati võib täiendavat infot küsida ka allakirjutanult (Raul Kivi, tel. tööl 044 45082, [e-mail raul@lv.parnu.ee](mailto:raul@lv.parnu.ee)). Programmi ajaline kestus on riigiti erinev, nt Itaalias 4, Soomes ja Rootsis 6, Prantsusmaal 8 nädalat, USA-s 4 -12 -18 kuud. Programmi mahuvad:

- loengud CIF külaliste grupele
- individuaalne praktika eri asutustes ja organisatsioonides üle kogu riigi
- saadud kogemuse suuline ja kirjalik hindamine
- oma maa ning töövaldkonna tutvustamine
- elamine peredes

Programmis osalemisega seotud kulutused on erinevad: Rootsis, Soomes ja Šotimaal on see tasuta, Austrias peab programmis osalemise eest maksma 350 € Itaalias 200\$ jne. Siiski on võimalik taotleda osalemiskulude osalist või täielikku katmist programmi korraldava riigi poolt. Osalejal endal tuleb tasuda sõidukulud ja maksta kindlustuse eest. Nagu eespool mainitud, toimub majutamine peredes, see tähendab tasuta. Üldjuhul on ka toit prii, mõnel pool peab osaleja ise hoolitsema ühe toidukorra eest päevas. Käesoleval aastal toimunud programmides osalejatest said CIF-Estonialt soovitusel Priit Ruut (Pärnu Pereabikeskus) ja Maie Pikker (Võru vallavalitsus). Priit osales programmis Šotimaal, tema muljeid on võimalik lugeda ajakirjast Sotsiaaltöö nr. 4/ 2002 ning CIF-Estonia kodulehel. Maie läbis programmi Rootsis ja kirjutas sellest kohalikus ajalehes. Mõlemad osalenud leidsid programmi olevat ootustekohase - nii meeldiva kui kasuliku.

Küsimusi ja avaldusi ootama jäädes

Raul Kivi

CIF esindaja Eestis

Eesti tervishoiuasutuste sotsiaaltöötajad koondusid mittetulundusühingusse

Marianne Leis

mittetulundusühingu asutajaliige, TPÜ sotsiaaltöö magistrant

Rapla maakonnas Hageri hooldekodus said k. a 20. septembril kokku Eesti tervishoiuasutuste sotsiaaltöötajad, et asutada erialaühing.

Koostöö sai alguse juba sotsiaaltöö II kongressil Pärnus. Täna on toimunud kolm koolitusseminari ja seitse koosolekut. Viimasel neist, mis toimus Hageris, loeti ette tervishoiuasutuste sotsiaaltöötajaid ühendava mittetulundusühingu põhikirja.

Mittetulundusühingu eestvedaja Margit Venesaar - Tallinna Pedagoogikaülikooli sotsiaaltöö doktorant - oli ühingu asutajaliikmete abiga ette valmistanud põhikirja projekti, millele tehti täiendusi ja parandusi. Loodava ühingu nimetuseks valiti mitme ettepaneku seast välja Eesti Tervishoiu Sotsiaaltöötajate Assotsiatsioon, lühendatult ETSA. „Loodetavasti saab nimetus koos MTÜ dokumentidega registreeritud juba oktoobri lõpul,“ arvas asutajaliige Margit Venesaar.

Mittetulundusühinguga liitujaid on täna juba üle kolmekümne. Enamik neist on omandanud sotsiaaltöölase kõrghariduse, paljud õpivad magistrantuuris või doktorantuuris. Koostööd tehakse Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuametiga, kelle peaspetsialistid Merle Leopard ning Andrus Toompuu on ühingu asutajaliikmed.

Koosolekul valiti viieliikmeline mittetulundusühingu juhatus: TPÜ sotsiaaltöö doktorant Margit Venesaar; Põhja- Eesti Regionaalhaigla Mustamäe korpuse sotsiaaltöötaja Merike Tennof; onkoloogiakeskuse sotsiaaltöötaja, TPÜ sotsiaaltöö doktorant Katrin Raamat; Tartu Ülikooli Kliinikumi lastehaigla sotsiaaltöötaja, TPÜ sotsiaaltöö doktorant Dagmar Narusson ja Tallinna lastehaigla sotsiaaltöötaja, sotsiaaltöö magistrant Kristiina Salong.

Tervishoiu sotsiaaltööd arendav tegevus

Ühingu eesmärk on oma eriala väärtustamine, edasiarendamine ning liikmete sotsiaaltöölaste teadmiste rikastamine. Lähitulevikus on plaanis luua kodulehekülge internetis info jagamiseks ka teistele asjast huvitatuile. Kodulehekülge, mis peaks kujunema siduvaks lüliks Eesti tervishoiu sotsiaaltöötajate vahel, koostamist organiseerivad Margit Venesaar ja Lääne-Tallinna keskhaigla sotsiaaltöötaja Piret Kruuser. Koostamisel on ka infoleht, mille ettevalmistamisega tegeleb Ida -Tallinna keskhaigla sotsiaaltöötaja Egne Aavik. Koos sama haigla naistekliiniku sotsiaaltöötaja Kai Ulmaniga kujundavad nad mittetulundusühingu logo.

Oma panuse Põhjamaade tervishoiu sotsiaaltöötajatega kontaktide loomisesse lubasid anda Katrin Raamat, Dagmar Narusson ja Merike Tennof, kes teevad mitmete väliskolleeegidega pidevat koostööd.

Ühingu liikmetel on veel teisigi soove: teha Eesti tervishoiu sotsiaaltöötajatest film, koostada käsiraamat ning viia läbi ühine koolitus Põhjamaade tervishoiu sotsiaaltöötajatega. Plaanis on kirjutada erialaseid artikleid, mida hakatakse avaldama ka ajakirjas Sotsiaaltöö.

Eetikast sotsiaaltöös ja selle arendamise võimalustest Balti mere maades

Anne Tiko

TPÜ sotsiaaltöö osakonna juhataja, dotsent

20.-22. septembrini toimus Taanis Bornholmi saarel seminar kõigi Balti mere äärsete maade sotsiaaltöötajate kutseorganisatsioonide esindajatele. Seminari eesmärk oli vahetada kogemusi ja planeerida koostööd sotsiaaltöö eetika valdkonnas. Kutsujaks ja korraldajaks oli Taani Sotsiaaltöötajate Assotsiatsioon. Kõigis Balti mere piirkonna maades peale Eesti on kas üks ühtne või kaks erineva tasemega professionaalset sotsiaaltöötajate organisatsiooni, mis on ka rahvusvahelise organisatsiooni IFSW liikmed kas otse või Põhjamaade organisatsiooni kaudu. Paraku ei ole me Eestis suutnud ühtset organisatsiooni luua, ja nii oli Eesti ainsana kutsutuist esindatud mitte organisatsiooni, vaid isikute tasemel. Eestit esindasid Valter Parve Pärnust ja allakirjutanu. Sellisel foorumil viibides tunnetasime mõlemad teravat vajadust kõigi Eesti sotsiaaltöötajate huvisid esindava sotsiaaltöötajate organisatsiooni järele. Kutseühingu olemasolu on oluliseks tingimuseks rahvusvahelise koostöö arendamisel.

Seminar oli sisutihe. Avaloenguga „*Professionaalne töö, personaalne vastutus ja kõlbeline hindamine*“ esines Norra teoloog ja eetik Trygve Wyller. Tema ettekanne oli üsna mõtlemapanev. Allakirjutanu jaoks oli selles ettekandes kaks põhilist sõnumit. Esiteks see, et sotsiaalpoliitilise mudeli valik ise on eetiline valik - vaid heaoluühiskonna mudel on oma olemuselt eetiline, seevastu liberaalne mudel on oma olemuselt ebaeetiline. Teiseks, sotsiaaltöötaja on alati selle juhtumi osa, mida ta käsitleb. Ta ei saa asetada end väljapoole kliendisuhet, vastastikust sõltuvust. Uus, nüüdisaegne ettekujutus klienditööst on järgmine: mina kui aitaja olen kliendi elu-välja osa ja seeläbi saan aidata luua kliendi osalemist ühiskonnas kodanikuna.

Seminari põhiliseks töövormiks oli rühmaarutelu, kusjuures rühmad olid koostatud nii, et igas rühmas oleks võimalikult paljude maade esindajaid. Nii sai tutvuda mitme naabermaa vahetu kogemuse ja eetikakoodeksiga. Põhiprobleem oli sotsiaaltöö eetika ja väärtuste praktikasse juurutamine. Siinkohal mõned näited teiste riikide kogemustest:

- Taani sotsiaaltöötajate organisatsioon on valmistanud õppevahendi, mille abil arutletakse eetilisi dilemmasid töökohtadel. Vahend kujutab endast kaardipakki, kus igale kaardile on märgitud üks võimalik eetiline dilemma. Kaardipakist tõmmatakse juhuslik kaart ning arutletakse rühmas sellel kirjeldatud eetilise probleemi üle.
- Mitmes riigis (Taanis, Rootsis, Islandil) on eetikakoodeksid trükitud plakatitele, mis ripuvad nii kliendile kui ka tööandjale nähtaval kohal. Sellega on kõigile osapooltele teada antud, millistest eetilistest printsiipidest töötaja lähtub.
- Islandil on eetikakoodeks välja antud ka väikese taskuraamatuna, mida töötaja võib igal hetkel lehitseda.
- Norra sotsiaaltöötajate organisatsioon esitab oma kord kuus ilmuvast ajakirjas järjekindlalt eetilisi dilemmasid üldiseks aruteluks.

Diskussioone tekkis selle ümber, kas pidada vajalikuks ja võimalikuks sotsiaaltöötaja distsiplineerimist, korralekutsumist, reeglitele allutamist mingi eetikakomisjoni või muude organite poolt. Pikaajalise demokraatiaga maade esindajad on üldjuhul igasuguste repressiivsete meetmete vastu. Venemaa üllatas väga tugeva ja toimiva sotsiaaltöötajate organisatsiooni olemasoluga. Nende organisatsioonil on ka väga hästi toimiv eetikakomisjon, mis lahendab probleemseid olukordi.

Seminari üks huvipakkuvam ettekanne oli Arne Grønningsæterilt Norrast, kes ainsa eurooplasena osales ISFW uue eetikakoodeksi koostamisel. Eelmised, seni kehtivad sotsiaaltöö eetilised printsiibid ja standard olid palju ulatuslikumad ja konkreetsemad. Uus eetikakoodeksi eelnõu sisaldab vaid kõige üldisemaid põhimõtteid, konkreetset toimingud on jäetud kohalike organisatsioonide pädevusse. Alljärgnevalt esitame Eesti sotsiaaltöötajatele uue sotsiaaltöö eetikakoodeksi eelnõu, mille kohta IFSW liikmesorganisatsioonid ja nende liikmed saavad kuni 2003. aasta jaanuarini oma arvamust avaldada.

Allkirjutanu jaoks oli seminar hariv ja rohkesti mõtteid tekitav. Loodan, et ka Eestis jõutakse sotsiaaltöötajate üleriikliku kutseorganisatsiooni loomiseni, seega ka võimaluseni võtta vastu oma sotsiaaltöötaja eetikakoodeksi ja käsitleda töös esinevaid eetilisi probleeme.

Rahvusvahelise Sotsiaaltöötajate Föderatsiooni üldkoosolekul esitatud

sotsiaaltöötaja eetikakoodeksi eelnõu

Genfis, Šveits, 10. – 12. juuli 2002.

Sissejuhatus eelnõule

Eelnõus formuleeritakse printsiibid, mis on mõeldud tutvustamiseks IFCW liikmetele ja teistele asjast huvitatutele selleks, et esitada eelnõu lõppversioon üldkoosolekul Adelaide's augustis 2004. Eelnõu asendab standardid, mis võeti vastu Sri Lankas 1994. aastal. Mitmeid kommentaare arvesse võttes on käesolev eelnõu kavandatud lühemana kui 1994. aasta versioon, jäädes suuresti üldprintsiipide esitamise tasandile. IFSW ei pea oma kohuseks teha detailseid ettekirjutusi sotsiaaltöötajate käitumisele arvukates ja erisugustes IFSW liikmesriikides. Pigem oodatakse, et liikmesorganisatsioonid töötaksid välja igauks oma eetikakoodeksi käesoleva eelnõu printsiipidele toetudes, samuti protseduurid, millega distsiplineeritakse eetikakoodeksi printsiipide vastu eksijaid, ja meetmed, millega edendada eetilist haritust ja ergutada diskuteerima sotsiaaltöö eetika üle.

1. Eessõna

Eetikaalane teadlikkus on tihedasti seotud iga sotsiaaltöötaja professionaalse praktikaga. Sotsiaaltöötaja võime käituda eetiliselt mõjutab oluliselt osutatava teenuse kvaliteeti.

IFSW eetikaalase töö eesmärk on ärgitada arutelu sotsiaaltöö eetilistes küsimustes, panna nende üle mõtisklema liikmesorganisatsioonide ja sotsiaaltöö tegijaid liikmesriikides. Mõned sotsiaaltöötajate ees seisvatest eetilistest väljakutsetest ja probleemidest on omased konkreetsetele riikidele, teised on kõigile ühised. Jäädes üldiste printsiipide esitamise tasemele, seab IFSW eelnõu endale eesmärgiks julgustada sotsiaaltöötajaid kogu maailmas mõtisklema väljakutsete ja dilemmade üle, millega nad kokku puutuvad,

ja tegema eetilisel teadlikke otsuseid selle kohta, kuidas igal konkreetsel juhul käituda. Mõned nendest probleemsetest valdkondadest sisaldavad:

- asjaolu, et sotsiaaltöötaja peab ilmutama lojaalsust ja arusaamist nii riigi kui klientide huvides
- asjaolu, et sotsiaaltöötaja tegutseb samal ajal nii abistaja kui kontrollija rollis
- konflikti, mis tekib sotsiaaltöötaja kohustusest kaitsta inimese huve, kellega ta töötab, ning samal ajal järgida ka efektiivsuse ning kasulikkuse nõuet

Eelnõu lähtealuseks on sotsiaaltöö definitsioon, mis võeti vastu IFSW üldkoosolekul Monrealis, (Kanada, juuli 2000). Definitsioon rõhutab inimõiguste ja sotsiaalse õigluse printsiipe.

2. Sotsiaaltöö definitsioon

Sotsiaaltöö eriala tegeleb sotsiaalsete muutustega, probleemide lahendamisega inimsuhetes ning inimeste jõustamisega, suurendamaks nende heaolu. Toetudes käitumis- ja sotsiaalsete süsteemide teooriatele, sekkub sotsiaaltöö seal, kus toimub inimese ja teda ümbritseva keskkonna vaheline interaktsioon. Sotsiaaltöös on põhjapaneva tähtsusega inimõigused ja sotsiaalne õiglus.

3. Rahvusvahelised konventsioonid

Rahvusvahelised deklaratsioonid ja konventsioonid kujundavad sotsiaaltöö põhimõtteid ja väljendavad õigusi, mida aktsepteerib rahvusvaheline üldsus. Sellisteks dokumentideks on:

- Inimõiguste ülddeklaratsioon
- Kodaniku ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt
- Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ceschr.htm
- Rahvusvaheline konventsioon rassilise diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta
- Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta
- Lapse õiguste konventsioon
- Pärismaiste ja hõimurahvaste konventsioon (ILO konventsioon 169: <http://ilolex.ilo.ch:1567/cgi-lex/convde.pl?query=C169&query0=169&submit=Display>)¹¹

---

¹¹ *Eestis ratifitseerimata*

4. Printsüübid

4.1 Inimõigused ja inimväärikus

Sotsiaaltöö põhineb kõigi inimeste sünnipärase väärtuse ja väärikuse tunnustamisel ning sellest lähtuvatel õigustel. Sotsiaaltöötaja peab toetama ja kaitsma iga inimese füüsilist, psüühilist, emotsionaalset ja vaimset terviklikkust ja heaolu, mis tähendab:

1. Enesemääramisõiguse respektimist. Sotsiaaltöötaja peab austama inimese õigust teha valikuid ja otsuseid, arvustamata tema väärtushinnanguid ja elus tehtud valikuid tingimusel, et need otsustused ei ohusta teiste inimeste õigusi ja huve.
2. Osalemisõiguse edendamist. Sotsiaaltöötaja peab edendama tema teenuseid kasutavate inimeste täielikku kaasamist ja osalemist viisil, mis võimaldavad nende jõustamist kõikide otsuste ja toimingute puhul, mis mõjutavad nende elu.
3. Inimese terviklikku kohtlemist. Sotsiaaltöötaja peab olema huvitatud inimesest kui tervikust, seejuures meeles pidades tema kuulumist perekonda ja kogukonda ning püüdes arvesse võtta tema elu kõiki olulisi aspekte .

4.2 Sotsiaalne õiglus

Sotsiaaltöötajal lasub vastutus edendada sotsiaalset õiglust nii ühiskonnas tervikuna kui nende inimeste suhtes, kellega ta töötab, mis tähendab:

1. Võitlemist diskrimineerimisega. Sotsiaaltöötaja vastutab selle eest, et oleks välditud diskrimineerimine niisuguste tunnuste põhjal nagu võimed, vanus, kultuuriline kuuluvus, sugu, perekonnaseis, poliitilised veendumused, nahavärv või muud füüsilised omadused, seksuaalne orientatsioon või religioossed uskumused.
2. Erinevuste tunnustamist. Sotsiaaltöötaja peab respektima rassilist ja kultuurilist mitmekesisust ühiskonnas, kus ta töötab, võttes seejuures arvesse ka isikute, perede, rühmade ja kogukondade vahel esinevaid erinevusi.
3. Ressursside õiglast jaotamist. Sotsiaaltöötaja peab tagama, et tema käsutuses olevaid ressursse jaotataks õiglaselt, vastavalt vajadusele.
4. Võitlemist ebaõiglaste poliitikate ja praktika vastu. Sotsiaaltöötaja on kohustatud juhtima seadusandjate, poliitikute ja avalikkuse tähelepanu olukordadele, kus ressursid ei kata vajadusi ja kus poliitilised otsused või praktika on ebaõiglased või kahjulikud.

Eesti alustab koostööd Mecklenburg-Vorpommerni liidumaaga

Riho Rahuoja

sotsiaalministeeriumi sotsiaalala asekancler

Septembri alguses külastas Saksamaa Mecklenburg-Vorpommerni liidumaad 4-liikmeline Eesti delegatsioon: sotsiaalkindlustuse ja toetuste osakonna juhataja **Merle Malvet**, tervishoiuosakonna peaspetsialist **Elen Ohov**, Tartumaa Tööinspeksiooni juhataja **Ülo Ustav** ja allakirjutanu. Visiidi eesmärk oli tutvuda liidumaa sotsiaalkindlustussüsteemi ülesehituse ja finantseerimisega, vahetada kogemusi liidumaa sotsiaalministeeriumiga ning alustada kahe ministeeriumi vahel koostööd EL-i laienemise ootuses. Koostööpakkumine tuli Mecklenburg-Vorpommerni liidumaa riigikantselei Tallinna büroo esinduse kaudu, kes on varemgi vahendanud koostööprojekte Eestiga. Sõitu finantseeris Friedrich Eberti Fondi (Saksamaa Sotsiaaldemokraatliku partei juurde kuuluv arendusfond) Balti osakond.

Mecklenburg-Vorpommerni Liidumaa on rahvaarvult pisut suurem kui Eesti - seal elab 1,8 mln inimest. Kuna liidumaa kuulus varem Ida-Saksamaa koosseisu, siis paljud probleemid on meil sarnased. Suuremaks erinevuseks on aga see, et pärast kahe Saksamaa liitumist 1990. aastal sai Ida-Saksamaa endale Lääne-Saksamaa näol võimsa doonori, kes rahastas kõiki muudatusi. Suuremaks ülesandeks kujunes uute seaduste vastuvõtmine. Sotsiaalvaldkonnas tunnustati kehtetuks kõik endise Saksa DV seadused ja neid asendavad 880 uut seadusandlikku akti. Selleks et neid rakendada, saabus Lääne-Saksamaalt palju noori juriste, kes töötavad Mecklenburg-Vorpommerni sotsiaalministeeriumis siiani. Umbes 80% Saksamaa seadustest kehtestatakse föderaaltasandil, ligi 20% võtavad liidumaad vastu iseseisvalt.

Nagu meilgi, vastutavad **hoolekande** eest kohalikud omavalitsused, ja seda põhjusel, et nad on abivajajale kõige lähemal. Kui Eestist räägitakse kui sotsiaaltoetuste riigist, siis Saksamaal on üle saja **sotsiaaltoetuse** liigi, mida võib taotleda 40 institutsiooni kaudu. Kõik kodanikud, kellel on vähegi õigus toetusi taotleda, seda ka teevad. Nõudlus toetuste järele on nii suur, et see takistab toetuste süsteemi arendamist. Saksamaal on **väga tugev 3. sektor**, millel on suured organisatsioonid, kes on heaks partneriks riigile ja omavalitsustele. Riik investeerib 3. sektori arengusse palju raha: näiteks võidakse MTÜ taotlusel eraldada raha hoolekandeesutusele ruumide ehitamiseks või renoveerimiseks, sotsiaalpindade ehitamiseks. Ka selleks tuleb raha põhiliselt Lääne-Saksamaalt. Levinud praktika on sotsiaalvaldkonda käsitlevate **kohtukaasuste** väga põhjalik analüüsimine, et tööd parandada ja tulevikus vigu vältida.

Tutvustame ka **puuetega inimeste tööhõive** korraldusega. Mecklenburg-Vorpommernis toimub see kolmel tasandil:

- spetsialiseeritud töökojad puuetega inimestele (22 750 kohta)
- integratsioonifirmad suurema toimetulekuvõimega puuetega inimestele
- kaitstud töökohad: seaduse kohaselt peab iga tööandja jätma 5% oma töökohtadest puuetega inimestele või maksma 100-150 eurot fondi, kust rahastatakse kahe eespool nimetatud tasandi kulusid.

Sündmus

Mis puutub sotsiaalkindlustusse, siis nii nagu meilgi, on ka Saksa **pensionisüsteem** rajatud kolmele sambale: I samm on avalik ja kõigile kohustuslik, II sammast finantseerib tööandja ja III samm on erasektori poolt pakutav vabatahtlik kindlustus. 45-aastase staažiga inimese pension moodustab praegu 70% netopalgast, kuid juba räägitakse, et see protsent võib väheneda, sest pensioni väljamaksmine sellises ulatuses on riigile liiga koormav. Saksa rahvastik vananeb, kuigi aeglasemalt kui Eestis - ühe pensionäri kohta on Mecklenburg-Vorpommernis 2,5 töötajat. Pensionikindlustuse administreerimist korraldab sotsiaalkindlustusamet, mis on ühine teise liidumaaga.

Ravikindlustust pakuvad 450 eraõiguslikku kindlustuskassat, Eesti Haigekassa taolist institutsiooni ei ole. Probleemiks peetakse järjest kasvavaid ravimikulusid: ravimite hinna kompenseerimiseks kulub Saksamaal keskmiselt 17% ravikindlustuse eelarvest (Mecklenburg-Vorpommernis 24%, Eestis umbes 25%). Nii tervishoiu- kui sotsiaalvaldkonnas pannakse suurt rõhku **preventiivsele tööle**. Juba lasteaiast peale sisendatakse õigeid söömis- ja liikumisharjumusi, räägitakse uimastite, alkoholi ja suitsetamise kahjulikkusest. Ennetustööd tehakse eraldi naiste hulgas ja riskirühmadega.

Suurt tähelepanu pööratakse **tööohutusele ja tervishoiule**. Ida- Saksamaal lammutatakse väga palju vanu paneelmaju, mistõttu on tööõnnetuste vältimine eriti oluline. Töötervishoidu reguleerib omaette seadus.

Kohtumisel Mecklenburg-Vorpommerni kolleegidega pandi paika edaspidise **koostöö suunad**:

Sotsiaalvaldkonnas:

- toetuste ja teenuste poliitika kujundamine, puuetega inimestele töökohtade loomine, kontaktide loomine MTÜ-de vahel
- sotsiaalvaldkonda käsitlevate kohtukaasuste võrdlemine ja võrdlustulemuste kasutamine hoolekandekorralduse parandamiseks

Tervishoiu valdkonnas:

- haiguste ennetamine, preventiivne töö, konverentsidel osalemine
- koostöö haiglate võrgu kujundamisel

Töö valdkonnas:

- kutsehaigusi- ja tööõnnetusi käsitlevate seaduste rakendamine

Järgmine kohtumine Saksa kolleegidega toimub juba Eestis. Sellel kohtumisel täpsustatakse koostöösuundi ja koostatakse koostööprogramm.

Sündmus

Kompetentsus ja koostöö - suvekooli võtmesõnad*Mitte ainult kaasasündinu,
vaid ka omandatu kujundab inimese*

J.W Goethe

Iloa Veike

suvekooli assistent

22.-24. augustini toimus Tartu Ülikooli Pärnu Kolledžis kolmepäevane suvekool "Kompetentsus ja koostöö". Kui alguses oli korraldajatel pisuke hirm, kas inimesed palavatel suvepäevadel soovivad õppimisega tegelda, siis huvi koolituse vastu näitas, et kui on asjalikke ja huvipakkuvaid teemasid, siis on ka osalejaid. Teemad valisid sotsiaaltöö korralduse lektoraadi õppejõud Marju Medar ja Valter Parve, täiendusi koolituse kavasse tegi suvekooli koordinaator Made Torokoff. Koolituspäevade kava kokkupanemisel püüti pakkuda võimalikult laia teemade valikut ja kutsuda esinema oma eriala väga hästi tundvaid lektoreid. Tähelepanu pöörati ka sellele, et osavõtjad ei jääks ainult kuulajateks, vaid saaksid ka töötubade kaudu osaleda.

Esimene päev algas loenguga "Igaühe isiklik panus oma tuleviku kindlustamisse", kus ERGO kindlustuse juhatuse liige **Georg Männik** selgitas, miks ja mille vastu tuleb ennast kindlustada, mis on risk ja millised on kindlustuse vormid. Samal päeval käsitles sotsiaalministeeriumi nõunik **Pille Liimal** Euroopa Liidu sotsiaalpoliitikat ja Tööturuameti peadirektor **Mati Illison** rääkis olukorrast tööturul.

Teise koolituspäeva hommikul jagas sotsiaalminister **Siiri Oviir** oma seisukohti Eesti sotsiaalpoliitika suundumustest. Väga huvitav oli ministri sõnavõtule järgnenud sotsiaalministeeriumi soolise võrdõiguslikkuse büroo juhataja **Ülle-Marike Pappi** loeng, mis käsitles naistevastast vägivalda Eestis. Arvud, mida lektor oma loengus nimetas, on mõtlemapanevad: ligemale 135 000 naist aastas kannatab vaimse, seksuaalse või füüsilise vägivalda all. Eestis kogeab 252 naist iga päev füüsilist ja 33 naist seksuaalset vägivalda. Domineerib vaimne vägivald, millega kaasneb iga teise naisohvri puhul füüsiline või seksuaalne vägivald. Enamasti jäävad vägivallatsejad karistamata, kuna seadused ei käsitle hetkel perevägivalda kui kuriteo liiki. Teise koolituspäeva lõpetas loeng pensionikindlustusest ja sotsiaalkindlustuse hetkeprobleemidest. Osalejate hinnangul olid lektorid **Lauri Leppik**, **Robert Kitt** ja **Kadi Oorn** nii põhjalikud, et pensionisammastega liitumise või mitteliitumise küsimus sai täiesti selgeks.

Kolmandal päeval oli rõhk töötubadel. Sai valida **sotsiaalteenuste** (töötoa juhiks - Läänemaa Sotsiaal- ja Tervishoiuosakonna juhataja Ingrid Danilov) ja **psühholoogilise nõustamise** töötoa vahel (õppejõud Made Torokoff). Koolitus lõppes tunnistuste andmise ja osavõtjate tagasisidega.

Osalejad hindasid koolitust hästi kordaläinuks ning kinnitasid, et sooviksid ka edaspidi niisugustes koolitustes osaleda. Mõned väljavõtted tagasisidelehtedelt:

"Suvekooli aeg oli hästi valitud - puhkused läbi ning vaim valmis uusi teadmisi omandama."

Sündmus

“Sellised koolitused on väga vajalikud. Tähtsat osa mängib ka võimalus vähemalt kord aastas saada kokku sama valdkonna inimestega üle Eesti.”

Samas arvati, et koolitus võiks olla edaspidi mingi kitsama suunitlusega. Eriti vajalikuks peeti psühholoogiaalaste teemade käsitlemist (nt suhtlemisoskused ja konfliktide lahendamine).

Pärnu Kolledži sotsiaaltöö lektoraat loodab ka edaspidi pakkuda koolitusi, mis vastaksid sotsiaaltöötajate vajadustele ning ootustele.

Sotsiaaltöötajate kutseühing – mis kujul ja kelle jaoks

Valter Parve

CIF-Estonia asutajaliige

Meil on Lastekodude Sotsiaalpedagoogide Liit, Akadeemiline Sotsiaalturva Ühing, Socius, SÜÜ, Ükssary, Hoolekandeesutuste Juhtide Ühendus, CIF-Estonia (vabandage, kui mõni nimi täpne ei ole) ja ilmselt veel mitmed siinkohal nimetamata organisatsioonid. Meil pole kogu Eestit hõlmavat tegusat sotsiaalvaldkonna spetsialiste ühendavat organisatsiooni. Ja kas ongi vaja, soovi korral võib ju mõne olemasoleva liikmeks astuda? Püüan allpool kirjeldada seni puuduva organisatsiooni funktsioone, et jõuda äratundmisele tema vajaduse kohta. Sotsiaaltöötajate kutseühing peaks tegutsema:

- kui ametiühing oma tüüpiliste ülesannetega - töövaidlused, kollektiivlepingute sõlmimine, liikmete ühishuvide esindamine palgaläbirääkimistel, streigifondi haldamine jms;
- kui tsunft, mis on riigilt saanud õiguse omistada kvalifikatsioonijärke ja lahendab kutse-eetilisi vaidlusi, teeb ettepanekuid kutsestandardi või seaduste muutmiseks, võtab meedias sõna sotsiaalselt tundlikel teemadel, esindab oma liikmete õigusi kohtuvaidlustes või kaitseb nende huve meediadebattides jms. Siia võiks kuuluda ka sotsiaaltöö ajakirja väljaandmine, konverentside ja seminaride ning muude ürituste korraldamine, samuti enesetäiendamise vajaduste ja võimaluste koordineerimine, esindamine rahvusvahelises suhtlemises.
- kui klubi professionaalse lävimise korraldamiseks ning meelelahutuseks.

Jaotus on ehk pisut meelevaldne ja midagi on kindlasti ka jäänud siin nimetamata, kuid mingi mulje minu arusaamast sotsiaaltöötajate kutseühingust see annab. Tegu pole sullepeast imetud visiooniga, igapäevane kokkupuude eluga viitab vajadusele kaitse järele. Mõned näited lähiminevikust tulevad ehk teilegi tuttavad ette.

Kõrge ametnik võtab sotsiaaltöötajaga jututeema üles ja jõuab varsti tolle parteilise kuuluvuse juurde, mille üheks tagajärjeks võibki olla n.ö sundparteistamine töökoha kaotamise hirmus. Peale ahistamise esineb ka keelitamist lubaduste ja rahasüstidega. Kaitset ei leia sotsiaaltöötaja kelleltki – ta on oma vallas üksi, ta ei taha sealt ära kolida, ta ei taha ka ülemusega tülli minna.

Inimeste ja perede toimetuleku eest vastutavale spetsialistile näib arutu raiskamisena, kuidas näiteks lastele mõeldud toetused lolli järjekindlusega joodikust emale peo peale makstakse ja topsisõprade poolt maha juuakse. Tahaks teha ettepaneku mõistlikuma, lastest hooliva korra rakendamiseks, aga kellele? Kes üldistaks selle kogemuse, mis iga päevaga koguneb? Vallavanemal on omad mured ja kui tema partei juhtub võimul olema, siis ta nagu ei tahakski kuulda, et midagi on valesti.

Kutsestandard näeb ette sotsiaaltöö tegijate karjääriastmed ja palgatõusu, kuid pole nende professionaalse ja eetilise taseme hindajat, sest riigil pole valdkonda tundvat partnerit.

Mõttevahetus

Kui lugeja minuga kutseühingu vajalikkuse suhtes hakkab nõusse jääma, siis võiks küsida edasi, kuidas seda teha? Näen kolme teed:

Variant A. Mõni olemasolevatest sotsiaaltöötajate ühendustest (vt eespool) laieneb tänu sellele, et võtab enda kanda võimalikult paljusid huvitavad funktsioonid ning ei sea piiranguid (näiteks haridusest tulenevaid) liikmeks astumisel.

Variant B. Olemasolevad ühendused otsustavad asutada oma üle-eestilise katusorganisatsiooni sel teel, et moodustavad asutamiskonverentsi toimkonna, valivad delegaadid ning teevad asja näiteks 2003. aasta oktoobris ära.

Variant C. Luuakse täiesti uus organisatsioon, mille asutamiskoosolekule võib tulla iga sotsiaalvaldkonnaga seotud spetsialist, kui ta algatusrühma poolt tutvumiseks saadetud põhikirja tööversiooniga enam-vähem päri on.

Igal variandil on omad plussid ja miinused. Ka käesoleva kirjatüki autoril puudub kindel eelistus, on vaid tugev veendumus ühingu vajalikkuses. Olen sel aastal osalenud kahe sotsiaalvaldkonna töötajaid ühendava rahvusvahelise organisatsiooni üritusel: ICSW konverentsil Rotterdamis 24. –28.06 ja IFSW seminaril Bornholmil 18. –20.09.

Neist esimesega on Eesti juba seotud ja ka teine esitaks kutse ühineda – ainult kes otsustab? Neist esimene kaalub Eesti väljaarvamist liikmemaksu võlgnevuse tõttu, teine on seda Läti kolleegidega samal põhjusel juba teinud, kuid valmis siiski kehtestama uutele liitujatele majandusseisu arvestava koefitsiendi.

Peaksime hoiduma mitme naabri kogemusest, kus on jõudnud juurduda mitu konkureerivat ja osaliselt kattuvat organisatsiooni, mis nüüd läbi valude ühineda püüavad.

Teeksime ehk targemini, mida Sina arvad?